

Bouwsteen Omgevingsvisie, themabeleid

Beleid gestructureerd naar ontwikkelijnen Omgevingsvisie 's-Hertogenbosch

Inhoud

1. Beleid is basis voor en uitwerking van de omgevingsvisie.....	3
2. Ontwikkellijn Groots vergroenen en ons beleid	4
Koepelthema Waardevol stad & land	4
2.1 Groen, natuur & biodiversiteit	4
2.2 Cultuurhistorie	6
2.3 Archeologie.....	7
2.4 Beheer openbare ruimte.....	7
2.5 Welstandsbeleid	8
2.6 Hoogbouwbeleid	8
2.7 Reclame in de openbare ruimte.....	9
2.8 Goede ordening van de ondergrond.....	9
Koepelthema Bodem & water sturend	9
2.9 Klimaatadaptatie & groenblauwe structuren	9
2.10 Water & riolering.....	11
Koepelthema Gezonde fysieke leefomgeving	12
2.11 's-Hertogenbosch duurzaam	12
2.12 Milieu	12
2.13 (Beleids)Opgaven ontwikkellijn Groots vergroenen	15
3. Ontwikkellijn Bouwen aan generaties en ons beleid	17
Koepelthema Duurzame verstedelijking.....	17
3.1 Wonen.....	17
3.2 Duurzame verstedelijking	18
Koepelthema Volop ruimte voor cultuur & ontmoeting.....	19
3.3 Winkels	19
3.4 Cultuur	20
3.5 Horeca	20
3.6 Toeristische Visie 's-Hertogenbosch.....	21
3.7 Hotels en particulier logiesaccommodaties	22
Koepelthema Vitale, zorgzame en veilige samenleving	23
3.8 Maatschappelijke Ondersteuning	23
3.9 Gezondheid.....	23
3.10 Sociale Structuur	25

3.11	Beschermd wonen en maatschappelijke opvang	25
3.12	Jeugd: talentontwikkeling & jeugdhulp	26
3.13	Sporten & bewegen.....	27
3.15	Integrale veiligheid.....	28
3.16	(Beleids)Opgaven ontwikkellijn 'Bouwen aan generaties'	29
4.	Ontwikkellijn Welvarend Welzijn en ons beleid	32
	Koepelthema Toekomstbestendige economie.....	32
4.1	Economie	32
4.2	Ruimte voor werken.....	33
4.3	Bedrijventerreinen	33
4.4	Kantoren.....	33
4.5	Arbeidsmarkt	34
4.6	Agrarische sector.....	34
4.7.	Beleid overige economische thema's	35
4.8	(Beleids)Opgaven ontwikkellijn welvarend welzijn.....	35
5.	Ontwikkellijn Vorstelijk verbinden en ons beleid.....	38
	Koepelthema Slim en duurzaam verbinden.....	38
5.1	Ambities mobiliteitsbeleid	38
5.2	Duurzame mobiliteit.....	38
5.3	Bestemming Brede Binnenstad	39
5.4	Verkeersveiligheid	39
5.5	Parkeren.....	40
	Koepelthema 's-Hertogenbosch klimaatneutraal	40
5.6	Klimaatneutraal 's-Hertogenbosch.....	40
5.7	(Beleids)Opgaven ontwikkellijn Vorstelijk verbinden	42
	Bijlage: Overzicht beleidsdocumenten en <i>verordeningen</i> relevant voor omgevingsvisie (en omgevingsplan) gestructureerd ontwikkellijnen omgevingsvisie, 21 okt. '24.....	44

1. Beleid is basis voor en uitwerking van de omgevingsvisie

Via allerlei instrumenten en middelen werken we aan het dichterbij brengen van de ambities en ontwikkellijnen zoals opgenomen in Deel A van de Omgevingsvisie. Denk bijvoorbeeld aan de realisatie van concrete projecten, subsidies en communicatie. Maar ook ons beleid is een belangrijk instrument. In ons beleid werken we onze ambities en hoofdkeuzes uit naar gedetailleerdere uitspraken voor thema's (zoals wonen, natuur, gezondheid) of voor gebieden (de brede binnenstad, de Spoorzone, Nuland of het buitengebied). Via ons beleid werken we uit welke stappen we gaan zetten en welke investeringen we (eventueel) gaan doen, om onze ambities dichterbij te brengen.

Andersom vloeien de ambities en ontwikkellijnen die centraal staan in de omgevingsvisie, voor een belangrijk deel voort uit ons bestaand beleid. Maar op onderdelen vraagt het werken aan deze ambities en ontwikkellijnen echter om nieuw beleid of om actualisatie van bestaand beleid. Dus ook na het vaststellen van de omgevingsvisie, blijven we gewoon beleid maken (of actualiseren). Het is hierbij heel belangrijk dat we zorgen dat ons beleid en de omgevingsvisie op elkaar afgestemd blijft. Dit betekent dat wanneer we met nieuwe beleid aan de slag gaan, dat we dan alert blijven op de vraag of aanpassing van de omgevingsvisie hierop noodzakelijk is. En andersom is het belangrijk, dat wanneer we werken aan een actualisatie van de omgevingsvisie, we onderzoeken of dat tegelijkertijd ook vraag om nieuw beleid of aanpassing van bestaand beleid. Om te zorgen dat we dit gestructureerd blijven doen, gaan we aan de slag met werkafspraken hierover en verankeren dit in de organisatiestructuur. Dit geheel van het werken aan samenhangend beleid, noemen we het 'beleidshuis'. Naast samenhang in beleid, streven we op termijn ook naar minder versnipperd beleid.

In deze bouwsteen laten we zien hoe ons themabeleid gekoppeld is aan de ontwikkellijnen uit Deel A van de omgevingsvisie. Per ontwikkellijn hebben we ons beleid geclusterd en benoemen heel beknopt, de voor die ontwikkellijn relevante hoofdlijnen van het beleid. Voor uitwerking en achtergronden wordt verwezen naar de beleidsdocumenten zelf. Daarnaast hebben we per ontwikkellijn aangegeven welke (beleids)opgaven we in ieder geval zien voor de komende jaren.

Bij de actualisatie van deze bouwsteen streven we ernaar om de beleidsdocumenten vanuit dit document (via hyperlinks) rechtstreeks toegankelijk te maken. Omdat het bestaande beleid veelal niet voldoet aan de digitale toegankelijkheidsrichtlijn voor overheidswebsites (WCAG Web Content Accessibility Guidelines), is dat nu nog niet mogelijk. Het onderliggende beleid kan bij de gemeente opgevraagd worden.

Binnen de 4 ontwikkellijnen zijn de diverse beleidsdocumenten ingedeeld naar koepelthema's. Om herhaling te voorkomen staan documenten niet bij meerdere ontwikkellijnen benoemd, ook al zou dat inhoudelijk wel logisch zijn. Alle beleidsdocumenten die relevant zijn voor de omgevingsvisie (en het omgevingsplan) hebben we opgesomd in de bijlage.

In deze bouwsteen gaan we alleen in op het thematisch beleid. We hebben daarnaast uiteraard ook gebiedsgericht beleid. Dit hebben we betrokken bij het opstellen van de 4 gebiedsvisies, eveneens bouwstenen voor de omgevingsvisie. Als bijlage bij Deel B van de omgevingsvisie hebben we zowel een overzicht gevoegd van het actuele thematisch beleid als ook van het gebiedsgerichte beleid, dat relevant is voor de omgevingsvisie (en het omgevingsplan).

2. Ontwikkellijn Groots vergroenen en ons beleid

Via ons beleid werken we aan het dichterbij brengen van de ambities en ontwikkelingen uit de Omgevingsvisie. Dit hoofdstuk gaat in op de beleidsdocumenten die relevant zijn voor de ontwikkellijn Groots vergroenen. Alleen de hoofdlijnen worden beknopt aangestipt. Voor uitwerking en achtergronden wordt verwezen naar de beleidsdocumenten zelf. Deze zijn benoemd in de tekst en onderstreept weergegeven.

Koepelthema Waardevol stad & land

2.1 Groen, natuur & biodiversiteit

Het is onze ambitie om nu én in de toekomst een gezonde, groene, leefbare, veilige, klimaatbestendige, natuurinclusieve, duurzame en aantrekkelijke gemeente te zijn. We zijn zuinig op bestaand groen. Waar mogelijk wordt nieuw groen toegevoegd en groenstructuren uitgebreid om te komen tot een hoogwaardig netwerk van groengebieden in en om de stad.

Ons beleid op het gebied van groen, natuur en biodiversiteit hebben we in verschillende beleidsdocumenten uitgewerkt en vastgelegd. Een belangrijke drager en rode draad van ons 'groenbeleid' is De Groene Delta. In 2008 zijn we ermee gestart. Het is de ambitie om een 'hoogwaardig netwerk van groengebieden in en om de stad' te ontwikkelen. Provincie, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten zijn verantwoordelijk voor de realisatie van het Natuurnetwerk Brabant (NNB). Zij zijn eigenaar en beheerder van bijvoorbeeld de Maasuitwaarden, Meer van Engelen en het Natura 2000-gebied waar Het Bossche Broek en de Moerputten deel van uitmaken. De gemeente neemt de verantwoordelijkheid om natuur- en landschapsparken zoals De Diezemonding, Kanaalpark en Hooge Heide te ontwikkelen. Het Waterschap Aa en Maas is onze vaste partner.

De Groene Delta wil voor mensen toegankelijke hoogwaardige natuur bereiken. Iedere bewoner van de gemeente 's-Hertogenbosch moet binnen 10 minuten in een aantrekkelijk groengebied kunnen komen. Om er te wandelen, fietsen en of om lekker te kunnen ontspannen. De variatie in groengebieden rondom 's-Hertogenbosch is uniek. In de Hooge Heide bezoek je droge bossen, heiden en stuifzanden. De Moerputten wandel je over de oude spoorbrug op hoogte door een moeras. In de Diezemonding en het Kanaalpark mag je struinen in de natuur en kom je oog in oog te staan met half-wilde runden en paarden. Een ontmoeting met een bever is zeker niet uitgesloten. In Het Bossche Broek zijn er moerassige bloemrijke graslanden.

In of rond al deze groengebieden zijn er mogelijkheden voor het bezoeken van een terrasjes, (stads)boerderij, historische gebouwen. Tussen de groengebieden zijn ecologische verbindingzones aangelegd en zijn er fiets- en wandelpaden.

De Groene Delta draait primair rondom behoud, herstel en ontwikkeling van biodiversiteit. In stad en land staat deze onder grote druk. Voor De Groene Delta is de otter als gidssoort of ambassadeur gekozen. De otter staat symbool voor de overwegend natte natuur rondom de stad. De Aa, Dommel en Dieze, de vele plassen en moerassen vormen een ideale biotoop voor dit fraaie zoogdier. De Groene Delta is een gordel van groengebieden rondom de stad met enkele rivieren, beken en weteringen als ook moerassen en plassen. Het vormt tegelijkertijd een cruciale schakel tussen de Maas en vele natuurgebieden in Midden- en oost-Brabant. De (kleine) rivieren en weteringen zijn de ecologische drager voor de watergebonden soorten. Uniek voor Nederland is de nieuw gegraven Rosmalense Aa gelegen binnen het natuurrijke Kanaalpark. De Groene Delta brengt natuur in en rond de stad samen. In de stad sluiten parken, groenstroken, waterlopen en bermen aan op de grotere groengebieden er omheen.

De Groene Delta is naast voor de biodiversiteit, ook van groot belang vanuit het oogpunt van klimaatadaptatie. Het groen verkoelt de stad. Het houdt het water vast als een spons. De Groene Delta draagt bij aan een prettig woon- en werkklimaat. Bij nieuwe ontwikkelingen stimuleren we de aanleg van groen en natuurinclusief bouwen. Vanuit gezondheid is groen om de hoek van levensbelang. Biologische en duurzame vormen van landbouw passen ook prima in De Groene Delta. Water en bodem zijn sturend voor het produceren van voedsel dat ook nog een lokaal wordt geproduceerd.

Via onze Verordening Bomen, water en groen dragen we bij aan:

- het beschermen van de veiligheid, gezondheid, het milieu, de landschappelijke en stedenbouwkundige waarden;
- het behoud van het cultureel erfgoed en het beschermen van de biodiversiteit;
- het beheer van: watersystemen; geobiologische en geothermische systemen en ecosystemen, natuurlijke hulpbronnen en natuurgebieden;
- het voorkomen en beperken van overstromingen, wateroverlast en waterschaarste en
- het instandhouden van beschermde houtopstanden.

Om te zorgen dat gekoppeld aan ontwikkelingen ook zorggedragen wordt voor de realisatie van voldoende groen, hebben we in de Verordening het instrument van de groennorm opgenomen. Bij een ontwikkeling met een toename van de verharding van meer dan 500 m², dient er een bepaald percentage groen gerealiseerd te worden. Hoeveel groen gerealiseerd dient te worden is afhankelijk van het type gebied. Daarnaast moet bij ontwikkelingen vanaf die omvang, ook voldaan worden aan de kwalitatieve biodiversiteitsscore. In de Verordening Bodem, water groen is dit uitgewerkt in een puntensysteem.

Voor uitwerking en achtergronden van het groenbeleid en de groennorm verwijzen we graag naar de beleidsdocumenten:

- ['s-Hertogenbosch groen en klimaatbestendig, incl. Verordening Bomen, water en groen](#)
- [Groenstructuurplan Kiezen voor groen](#)
- [Meer Bosch](#)
- [Groenbeheerplan](#)
- [Bomenbeleidsplan](#)
- [Verordening Bomen, Water en Groen.](#)

2.2 Cultuurhistorie

Als gemeente 's-Hertogenbosch willen we het erfgoed actief dienstbaar maken aan de ontwikkeling van de stad. Niet alleen als inspiratiebron voor de ruimtelijke kwaliteit, maar vooral ook ten dienste van de economische en sociale ontwikkeling. Hoe we dat doen hebben we uitgewerkt in beleid.

Alweer ruim 10 jaar geleden, in 2012 hebben we onze Cultuurhistorische visie vastgesteld. Daarin keken we vooruit naar 2029. Een belangrijk jaar omdat het dan precies 400 jaar geleden is dat de stad werd ingenomen door de Staatse troepen van Frederik Hendrik en zo onderdeel werd van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Cultuurhistorische visie besteedt onder andere aandacht aan:

- Actieve kennisuitwisseling tussen professionele en vrijwilligersorganisaties,
- Het toegankelijk maken van erfgoed voor het grote publiek door nieuwe media en nieuwe technieken,
- Inhoud geven aan begrippen zoals buurthistorie en buurtarcheologie,
- Aandacht voor het cultuurhistorisch landschap,
- Stimuleren van herbestemming van gebouwde monumenten,
- Een actieve benadering bij het subsidiëren van gemeentelijke monumenten.

Na 10 jaar is de visie aan herziening toe. Zowel de gemeentelijke uitbreiding met Nuland en Vinkel in 2015, de totstandkoming van de Erfgoedwet in 2016, de komst van de Omgevingswet en de urgente ontwikkelingen ten aanzien van duurzaamheid, klimaatbestendigheid en de energietransitie roepen steeds nadrukkelijker om een meer actuele en uitgesproken cultuurhistorische visie. De aandachtspunten uit de visie uit 2012 blijven van toepassing, maar daarnaast willen we ons meer gaan richten op het zichtbaar en beleefbaar maken van erfgoed. Zowel in de stedelijke als in de landelijke omgeving. Daarnaast willen we tot een meer duurzame monumentenzorg komen door het stimuleren van het gebruik van duurzame materialen en het toepassen van nieuwe technieken. Ook willen we de kennis die we opgedaan hebben met de herbestemming van monumentale panden delen en op dezelfde weg doorgaan. In 2024 gaan we van start met de actualisatie van de Cultuurhistorische visie.

De cultuurhistorie in het buitengebied is onderdeel van de cultuurhistorische visie. Sinds de Erfgoedwet van 2016 wordt het belang van de aandacht hiervoor steviger benadrukt. Dit heeft in de gemeente 's-Hertogenbosch geleid tot het uitvoeren van een historisch-geografische inventarisatie van het buitengebied. De gemeente heeft de ambitie om de bestaande cultuurhistorische inventarisatie uit te werken om zo te komen tot functionele en betekenisvolle historische landschappen. Vervolgens zal van deze landschappen een karakterisering worden gemaakt en een waardering worden opgesteld. Door al deze informatie in een beleidsnota uit te werken kan in de toekomst de cultuurhistorie van het buitengebied bij ruimtelijke ontwikkelingen nauwkeuriger en zorgvuldiger worden meegenomen en meegewogen. Het geeft ontwerpers en initiatiefnemers in het buitengebied ook meer houvast en inspiratie bij het vormgeven van nieuwbouwplannen en gebiedsontwikkelingen.

Voor de uitwerking en achtergronden rondom het huidige beleid voor cultuurhistorie verwijzen we naar de Cultuurhistorische visie 2012, Op weg naar 2029 rijk verleden – kansrijke toekomst.

2.3 Archeologie

In onze Archeologische beleidsnota uit 2008 hebben we uitgewerkt hoe de archeologische waarden en verwachtingen binnen de gemeentegrenzen planologisch worden beschermd door ze op te nemen in bestemmingsplannen. Tevens is erin aangegeven welke vrijstellingsgrenzen er worden gehanteerd voor de verschillende archeologische eenheden en hoe de gemeente omgaat met de beoordeling van archeologische onderzoeksrapporten. Omdat we als gemeente 's-Hertogenbosch ook een eigen archeologisch depot hebben, is in de beleidsnota ook vastgelegd hoe met de opslag van archeologisch materiaal en documentatie wordt omgegaan. Tot slot wordt een voorzet gegeven voor het aanwijzen van gemeentelijke archeologische monumenten. Als vervolg hierop zijn in 2022 15 nieuwe gemeentelijke archeologische monumentterreinen, in zowel de binnenstad als het buitengebied aangewezen.

Omdat de archeologische beleidsnota inmiddels 15 jaar oud is, werken we aan een actualisering. Hierin worden die onderdelen die goed werken en waar in de loop van de tijd draagvlak voor is verkregen, gehandhaafd. Tevens worden de gebieden die in 2015 bij de gemeente 's-Hertogenbosch kwamen (Nuland en Vinkel met buitengebied) nu formeel opgenomen op de archeologische waarden en verwachtingskaarten en in het archeologische beleid. Tot slot worden, waar mogelijk, de archeologische vrijstellingsgrenzen verruimd en de verwachtingen scherper gedefinieerd waardoor voor sommige gebieden de onderzoekplicht vervalt.

Voor de uitwerking en achtergronden rondom het huidige beleid voor archeologie verwijzen we naar de Archeologische beleidsnota uit 2008.

Gericht op de uitvoering van het beleid voor erfgoed (cultuurhistorie en archeologie) hebben we een aantal (subsidie)verordeningen opgesteld:

- Erfgoedverordening 's-Hertogenbosch (2018): deze biedt ons een passend juridisch kader om het waardevolle erfgoed te onderzoeken, te documenteren en te beschermen.
- Subsidieverordening Restauraties gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden 's-Hertogenbosch (2010)
- Subsidierегeling Haarbaarheidsonderzoeken herbesteding monumenten (niet woonhuizen) gemeente 's-Hertogenbosch

2.4 Beheer openbare ruimte

Met ons beleid voor en het werken aan het beheer van de openbare ruimte dragen we bij aan het behouden en versterken van de huidige kwaliteiten en maatschappelijke waarden. We werken aan het dichterbij brengen van onder andere de volgende doelen voor de stad:

- Actieve stad: stimuleren bewegen, toegankelijkheid, gebruik recreatieve voorzieningen;
- Natuurlijke stad: ecologische structuren, biodiversiteit, klimaatopgaven;

- Cultuurhistorische stad: beheer en onderhoud cultuurhistorische highlights op een hoger niveau;
- Economische, vitale stad: bereikbaarheid, innovatieve ontwerpen;
- Leefbare woonstad: schoon, heel en veilig, participatie van inwoners.

Om werkzaamheden in de openbare ruimte op elkaar af te stemmen, werk met werk te kunnen maken en om onnodige overlast te voorkomen, werken we met een Integraal UitvoeringsProgramma Openbare Ruimte (UPOR).

Voor uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar het Beleidsplan Beheer openbare ruimte 2016 – 2025.

2.5 Welstandsbeleid

Via ons welstandsbeleid werken we aan het behouden en versterken van de beeldkwaliteit van de leefomgeving. Dit betekent in ieder geval dat de bestaande architectonische kwaliteit behouden moet worden. Ook stimuleren we hoogwaardige architectuur. In ons welstandsbeleid en bij het stimuleren van een goede beeldkwaliteit houden we rekening met:

- onderscheidende kwaliteiten van bouwwerken zoals stijlkenmerken en
- de karakteristiek van reeds aanwezige bebouwing, de openbare ruimte, het landschap en de stedenbouwkundige context.

In ons welstandsbeleid streven we naar een aanvaardbare samenhang tussen architectonische vormen en de te vervullen functies. Keuze van materiaal, detaillering en kleur moet zorgvuldig plaatsvinden. We streven naar hoge ambities bij de keuzes rondom en uitwerking van maten en verhoudingen, van ruimten, volumina en vlakverdelingen, en het gebruik van het materiaal, de textuur, kleur en licht (architectonische middelen). Een gebouw moet een positieve bijdrage leveren aan de kwaliteit van de omgeving. Voorkomen moet worden dat elementen worden toegevoegd die het beeld verstoren.

Voor achtergronden en een (gebiedsgerichte) uitwerking verwijzen we graag naar de het Geactualiseerde Welstandsbeleid uit 2011.

2.6 Hoogbouwbeleid

Hoogbouw kan ingezet worden als middel om bestaand stedelijk gebied te intensiveren. We willen echter voorkomen dat voor 's-Hertogenbosch unieke en beeldbepalende skylines verdwijnen. In ons hoogbouwbeleid hebben we op basis van waardevolle zichtlijnen zones aangegeven waar hoogbouw vermeden moet worden om de bestaande beeldkwaliteit te beschermen.

Voor de achtergronden en de verdere uitwerking verwijzen we graag naar de Nota Hoogbouw.

2.7 Reclame in de openbare ruimte

In april 2020 is de Beleidsnota Reclame in de openbare ruimte vastgesteld. Deze richt zich op het bewaken van de kwaliteit van de openbare ruimte, het bewaken van veilige verkeersroutes en het verduurzamen van infrastructuur gerelateerd aan vormen van reclame. De beleidsnota richt zich in totaal op een 8-tal beleidslijnen. De belangrijkste beleidslijnen hierin in het kader van de omgevingsvisie zijn:

- Het bewaken van de kwaliteit van de openbare ruimte;
- Het bewaken van de verkeersveiligheid in relatie tot reclame-uitingen langs verkeersroutes;
- Verduurzaming van reclameobjecten

Voor uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de Beleidsnota Reclame in de openbare ruimte.

2.8 Goede ordening van de ondergrond

Om te komen tot een goede ordening van de (infrastructuur in de) ondergrond hebben we in de Algemene Verordening Ondergrondse Infrastructuren 's-Hertogenbosch 2023' (AVOI) vastgesteld. Deze heeft tot doel:

- het zorgen voor ordening in de ondergrond,
- het voorkomen van overlast en
- het minimaliseren van de maatschappelijke kosten.

In de AVOI wordt bepaald onder welke voorwaarden we ondergrondse infra toestaan in het openbaar gebied.

Voor uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de Algemene Verordening Ondergrondse Infrastructuren 's-Hertogenbosch 2023 en de daarbij behorende uitwerkingsdocumenten op het gebied van kabels en leidingen.

Koepelthema Bodem & water sturend

2.9 Klimaatadaptatie & groenblauwe structuren

De stad van de toekomst is een groene stad. We streven ernaar dat de stad zelf in staat is om wateroverlast en hitte op te vangen. We willen een soortenrijke stadsnatuur, dichtbij onze inwoners en we willen de relatie van de stad met het buitengebied versterken. Onze ambitie is een gezonde, groene, natuur- en waterrijke gemeente die klimaatbestendig is in 2050. Deze ambitie hebben we uitgesproken in het document 's-Hertogenbosch Groen en Klimaatbestendig. Dit hebben we vervolgens uitgewerkt in Gebiedspaspoorten Groen en Klimaatbestendig. Hierin is opgenomen hoe we via bestaande en nieuwe groenblauwe structuren, diverse actuele grote opgaven rondom het bodem-, water- en ecologisch systeem aan kunnen pakken. Dit betekent:

- Het toepassen van het sponsprincipe;
- Het ontwikkelen van een robuust netwerk van groenblauwe structuren;

- Het vergroten van de biodiversiteit.

Hierbij houden rekening met de verstedelijkingsdruk, die de opgaven nog een stuk complexer maakt. Bij de uitwerking in de gebiedspaspoorten richten we ons op de volgende ambities en opgaven:

- Verbeteren biodiversiteit: groenblauwe structuren en de gebiedseigen biodiversiteit wordt versterkt op alle schaalniveaus. We benaderen 's-Hertogenbosch als symbiotische stad, en zien de stad als 'groene rots'; er moet gezorgd worden voor een robuust tot fijnmazige groene dooradering in de stad en een robuuste structuur van natte groen- en natuurgebieden in en rond de stadgroenblauwe structuren; op de hogere zandgronden moet het Brabants mozaïeklandschap ontwikkeld worden en groenblauwe structuren binnen en tussen stad en land moeten verbonden worden.
- Bestrijden van droogte: langdurige droogte mag niet leiden tot structurele schade aan bebouwing, funderingen, wegen, groen, water en vitale of kwetsbare functies, dit betekent dat rekening gehouden moet worden met grondwaterbestanden en zoetwaterbeschikbaarheid; bij nieuwe ontwikkelingen wordt verharding geminimaliseerd en de hoeveelheid groen gemaximaliseerd; hergebruik van water, zuinig gebruik van drinkwater en het verbeteren van de waterkwaliteit wordt gestimuleerd; we hanteren als voorkeursvolgorde: besparen en hergebruik, infiltreren en vasthouden, bergen en dan pas afvoeren.
- Voorkomen hittestress: ook tijdens hitte moet de gebouwde omgeving een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving bieden, zoals via schaduw op verblijfsplekken en routes, kleine afstand tot groene, koele verblijfsplekken, het gebruikmaken van warmtewerende oppervlakten, het ervoor zorgdragen dat vitale en kwetsbare functies & groenvoorzieningen bestand zijn tegen hitte en het watersysteem moet bestand zijn tegen oplopende (water)temperaturen.
- Garanderen waterveiligheid: de gebouwde omgeving mag niet of nauwelijks gevolgen ondervinden van overstromingen in buitendijks gebied, vanuit het regionale watersysteem en door dijkdoorbraken. De gebouwde omgeving moet hierop voorbereid zijn.
- Voorkomen wateroverlast: hevige neerslag mag niet leiden tot waterschade aan gebouwen, aan boven- en ondergrondse infrastructuur en aan voorzieningen. Daarnaast moeten kwetsbare en vitale functies en voorzieningen beschikbaar en bereikbaar blijven. Dit betekent het benaderen van 's-Hertogenbosch als spons, het hanteren van een integrale aanpak en de voorkeursvolgorde zoals benoemd bij 'bestrijden van droogte'.
- Leven met 't groen: groen- en waterstructuren bieden ruimte aan beleving, ontmoeting, bewegen, sporten, spelen en recreëren. Inwoners worden gestimuleerd om bij te dragen aan een toekomstbestendige omgeving. Bij inrichting wordt de identiteit benadrukt.

Er zijn gebiedspaspoorten uitgewerkt voor 6 stedelijke zones en 5 landelijke zones. Hierbij staan de bovenstaande ambities centraal. De gebiedspaspoorten geven inzicht in de ambities, knelpunten en gebiedsgerichte oplossingen. Hiermee vormen ze een leidraad én nieuwe inspiratie voor groene en klimaatbestendige ruimtelijke ontwikkelingen en voor de uitvoering van projecten. De gebiedspaspoorten worden gebruikt om nieuwe projecten te definiëren en te

prioriteren. Bij gebiedsontwikkelingen geven we de gebiedspaspoorten als uitgangspunt mee aan externe partners zoals projectontwikkelaars en woningcorporaties.

De gebiedspaspoorten zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op bestaande beleidslijnen en uitgangspunten uit de volgende documenten. Graag verwijzen we voor achtergronden en toelichting naar die documenten. Naast het eerder genoemde document 's-Hertogenbosch Groen en Klimaatbestendig en de uitwerking in de Gebiedspaspoorten Groen en Klimaatbestendig zijn dat:

- Toekomstbeelden van het Bossche buitengebied, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2022, landschappelijke studie als input voor de omgevingsvisie.
- Bouwstenenboek Hoogwateraanpak 's-Hertogenbosch (HoWaBo), Waterschap Aa en de Maas, 2022, als eerste vervolgstap voor de aanpak van hoogwater in 's-Hertogenbosch en omgeving (HoWaBo II).
- Plan Water en Riolering 's-Hertogenbosch 2023-2028, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2022, aanpak voor opgaven rond wateroverlast en droogte voor riolering en hemelwatervoorzieningen.
- Waterstructuurplan 's-Hertogenbosch, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2012 (dit document wordt vervangen door het Strategisch Water- en Groenverhaal 's-Hertogenbosch).
- Waterstad 's-Hertogenbosch, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2009, strategie waarbij ruimtelijke ontwikkelingen en de voorwaarden voor een goed functionerend watersysteem kritisch en integraal tegen elkaar zijn afgewogen. (dit document wordt vervangen door het Strategisch Water- en Groenverhaal 's-Hertogenbosch).
- Natuur in de stad, een ecologische visie voor de stad, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2017, ecologische visie voor de stad met ambities voor een samenhangend natuurnetwerk in de stad.
- Bomenbeleidsplan 's-Hertogenbosch, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2017, op welke manier de gemeente omgaat met bomen
- Ecologische Stadsvisie 's-Hertogenbosch, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2015, ecologische stadsvisie die de kansen en mogelijkheden voor ecologie in de stad in beeld brengt.
- Fietsplan Den Bosch, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2003, visie op gezonde mobiliteit.
- Actieplan duurzame mobiliteit, Gemeente 's-Hertogenbosch, 2020, maatregelen om onze mobiliteit meer duurzaam te maken.

Voor de kern van het beleid rondom natuur, groen & biodiversiteit zie koepelthema 'Waardevol stad & land'.

2.10 Water & riolering

We werken structureel aan een robuust water- en rioleringsstelsel. Via ons beleid voor water en riolering dragen we bij aan een gezonde, groene, aantrekkelijke en klimaatbestendige leefomgeving. We streven hiervoor naar:

- Hemelwater robuust en doelmatig verwerken: Er gaat niet onnodig schoon water naar de rioolwaterzuivering. Waar doelmatig, houden we hemelwater vast daar waar het valt. Hemelwater wordt hergebruikt of infiltreert lokaal, om verdroging tegen te gaan en het (stedelijk) groen in stand te houden. De druk op het rioolsysteem is beperkt, waardoor de kans op wateroverlast en overstorten klein is;
- Benutten van ruimte voor bovengrondse berging van hemelwater: De ruimte is groen ingericht. Dat helpt het hemelwater te verwerken en de zuivering te ontlasten. We vangen hemelwater op in wadi's of parken, op groene daken of oppervlaktewater. Ondergrondse waterbergingsvoorzieningen zetten we alleen in als er geen andere mogelijkheden zijn;
- De onderhoudstoestand van het rioleringsysteem op een duurzaam peil: Inzameling en transport van afvalwater is gewaarborgd. Rioolvervangings- en renovaties voeren we doelmatig uit. We gaan daarbij zuinig om met energie en middelen;
- Het zoveel mogelijk samengaan van rioolwerkzaamheden met klimaatadaptatiemaatregelen: Zo zorgen we voor een minder verharde inrichting van de ruimte. Dat beperkt de kans op wateroverlast en -onderlast. Rioolvervangings- en renovaties grijpen we ook aan voor afkoppelen. Uiteindelijk is op alle doelmatige locaties het verhard oppervlak afgekoppeld;
- Minimaal energiegebruik en gesloten grondstofkringlopen: Daarvoor houden we hemelwater zoveel mogelijk gescheiden van afvalwater. We sturen afvalwater meer gedoseerd richting de rioolwaterzuivering, om de inzet van RWZI 's-Hertogenbosch als energiefabriek te faciliteren;
- Het versterken van particuliere initiatieven: Organisaties, bedrijven en bewoners werken actief mee aan een gezond, groen en klimaatbestendig 's-Hertogenbosch. Als gemeente stimuleren we initiatieven en faciliteren waar mogelijk deze ambassadeurs.

Zie voor verdere uitwerking en achtergronden het [Plan water en riolering](#).

Koepelthema Gezonde fysieke leefomgeving

2.11 's-Hertogenbosch duurzaam

Als gemeente 's-Hertogenbosch willen we een schone, gezonde, veilige, groene, klimaatbestendige en CO₂-neutrale gemeente zijn, die bereikbaar is voor iedereen via schoon, slim en veilig vervoer en waar de maximale waarde van grondstoffen wordt benut (in 2050).

Graag verwijzen we naar de documenten [Nota Duurzaam 's-Hertogenbosch](#) en het [Duurzaamheidsakkoord](#) voor hoe we deze ambitie beogen te bereiken.

2.12 Milieu

Via de verschillende sporen van het milieubeleid dragen we bij aan het voorkomen van overlast en hinder en daarmee aan een gezondere leefomgeving. Milieuoverlast is een belangrijke factor voor het ontstaan van gezondheidsschade. Maar naast het beschermen van de gezondheid via een leefomgeving waarin geen of zo min mogelijk overlast en hinder bestaat, kan via de

inrichting van de leefomgeving ook gewerkt worden aan het verbeteren van de gezondheid. Denk aan het zorgdragen voor voldoende groen en openbare ruimten die uitnodigen tot bewegen en waar mensen zich fijn voelen. Maar denk bijvoorbeeld ook aan het beperken van het autogebruik en zodanig inrichten van de openbare ruimte dat mensen zoveel mogelijk fietsen of wandelen. Of het zorgdragen voor goed bereikbare voorzieningen op loop- of fietsafstand. Daarnaast is natuurlijk het ervoor zorgen dat zoveel mogelijk mensen mee kunnen doen aan de samenleving via werk of hobby's, mensen zich niet eenzaam voelen en mensen een gezonde woning hebben van groot belang voor het werken aan gezondheidswinst. Ook werken we samen met bijvoorbeeld de zorginstellingen en andere partners aan een compleet (bereikbaar) voorzieningennetwerk en allerlei ondersteuningsmogelijkheden. Deze onderwerpen en het beleid dat daarop gericht is, komt aan de orde bij de andere ontwikkellijnen. Vanuit allerlei beleidsvelden en invalshoeken wordt dus gewerkt aan een gezonde leefomgeving en het verbeteren van de gezondheid.

Hierna komt puntsgewijs het bestaande milieubeleid aan de orde.

Geluidskwaliteit

Om de leefomgevingskwaliteit van 's-Hertogenbosch verder te verbeteren, proberen we te veel aan geluid te verminderen. Dit kan door in te zetten op het behouden van de geluidskwaliteit en het waar mogelijk verbeteren ervan. Geluidskwaliteit moet vroeg in het afwegingsproces meegenomen te worden, waar mogelijk worden hierbij de voorkeurswaarden aangehouden.

Zie de documenten Nota Duurzaam 's-Hertogenbosch, het Actieplan geluid en de Nota hogere grenswaarden geluid 2010 voor de verdere uitwerking en achtergronden van ons geluidsbeleid.

Bodemkwaliteit

We proberen de kwaliteit van de bodem optimaal te houden. We gaan voor een gezonde en vitale bodem en ondergrond met een goede balans tussen benutten en beschermen. We streven naar het beheersbaar maken van de bodem (en grondwater)vervuiling, het voorkomen van de terugloop van kwaliteit van de bodem en het beschermen van het grondwater. Waar nodig wordt de bodemkwaliteit verbeterd en geschikt gemaakt voor gewenst gebruik. Hiernaast stimuleren we het hergebruik van grond binnen de gemeente. Via de Verordening bodemsanering streven we ernaar om de risico's voor het grondwater als grondstof voor de drinkwatervoorziening maximaal weg te nemen.

Zie de Nota Duurzaam 's-Hertogenbosch, de Beleidsregels bodem, de Nota bodembeheer 2019-2024 & bodemkwaliteitskaart, de Nota bodembeheer PFAS & bodemkwaliteitskaart PFAS Noord-Brabant en de Verordening bodemsanering voor de verdere uitwerking en achtergronden van ons bodembeleid.

Luchtkwaliteit

Om de leefomgevingskwaliteit in en van 's-Hertogenbosch verder te verbeteren, werken we aan een verdere verschooning van de lucht. We streven ernaar om in 2030 aan de luchtkwaliteitsnormen van de World Health Organization (WHO) te voldoen. Als gemeente hebben we het schone lucht akkoord getekend, met de bijbehorende ambitie om in 2030 minimaal 50% gezondheidswinst ten opzichte van 2016 te halen voor de negatieve gezondheidseffecten afkomstig van binnenlandse bronnen. Om bij te dragen aan een schonere

lucht zetten we ook in op een toename van elektrisch verkeer, schone en slimme bevoorrading, deelmobiliteit, zero-emissie openbaar vervoer en inclusieve toegang tot mobiliteit in de gemeente.

Zie de Nota Duurzaam 's-Hertogenbosch en het Schone Lucht Akkoord voor de verdere uitwerking en achtergronden van het beleid rondom luchtkwaliteit.

Externe veiligheid

Veiligheid voor onze inwoners vinden we van groot belang. We streven naar duurzaam beheersbare veiligheid rond uitgaan en evenementen; een veilig winkelgebied en bedrijventerreinen; minder branden; minder slachtoffers en minder schade; risico gericht werken; en extra aandacht voor externe veiligheidsrisico's in de spoorzone.

Zie de Nota Duurzaam 's-Hertogenbosch, het Integraal Veiligheidsplan 2019-2022 en het Uitvoeringskader externe veiligheid voor de verdere uitwerking en achtergronden van ons beleid rondom externe veiligheid. Daarnaast verwijzen we graag naar het koepelthema 'Vitale, zorgzame en veilige samenleving' voor andere aspecten rondom integrale veiligheid.

Geurbelasting

We streven naar een zorgvuldige omgang met geurbelasting, afgestemd op gebieden en aanwezige en beoogde functies.

In de Verordening geurhinder en veehouderij gemeente 's-Hertogenbosch 2008 en de Geurverordening van de voormalige gemeente Maasdonk 2011 is de geurbelasting verder uitgewerkt. Graag verwijzen we hiernaar.

Antennebeleid

Het plaatsen van een vrijstaande antennemast is alleen mogelijk wanneer binnen het zoekgebied (gebied waarbinnen een antenne-installatie dient te komen om de mobiele connectiviteit te verbeteren) geen mogelijkheden zijn voor vergunningvrije plaatsing. Wanneer een vrijstaande mast wordt geplaatst, dan moet deze zo goed mogelijk worden ingepast in de omgeving (zo beperkt mogelijk zichtbaar). Bij een vergunningsaanvraag dient ook een Bossche Omgevingsdialoog gevoerd te worden. Het beleid maakt onderscheid tussen functies van gebieden. In gebieden met restrictief beleid wordt alleen medewerking verleend bij een vergunningplichtige antenne als de mobiele connectiviteit in het geding is en aangetoond is dat er geen andere adequate oplossing gevonden kan worden in een gebied met faciliterend beleid.

Zie het document met het Antennebeleid voor verdere uitwerking en achtergronden.

Afval

We streven naar het behoud van de waarde van grondstoffen. Grondstoffen in bestaande ketens moeten efficiënt, milieuvriendelijk en hoogwaardig benut worden. Nieuw(e) (gewonnen) grondstoffen moeten waar mogelijk duurzaam geproduceerd worden, hernieuwbaar zijn en/of algemeen beschikbaar. Het is onze ambitie om in 2030 50% minder primaire grondstoffen te gebruiken dan in 2019, en in 2050 de maximale waarde van grondstoffen te benutten. Dit betekent dat dan de producten circulair zijn, gebieden anders ingericht worden en een andere manier van consumeren wordt bevorderd. Gekoppeld aan de ambities rondom het

afvalstoffenbeleid, streven we ook naar een hoge klanten-tevredenheid en het blijvend behoren tot de koplopergroep kosten afvalstoffenheffing.

Zie de Nota Duurzaam 's-Hertogenbosch, onze Afvalvisie 2020, de Afvalstoffenverordening en het Grondstoffenakkoord voor de verdere uitwerking en achtergronden van het beleid rondom afvalstoffen.

2.13 (Beleids)Opgaven ontwikkellijn Groots vergroenen

De Gebiedspaspoorten Groen en klimaatbestendig zijn in 2024 vastgesteld. De komende periode zijn we hard aan de slag om de hierin opgenomen ambities dichterbij te brengen. Zoals via het in ontwikkeling zijnde Uitvoeringsprogramma Groen en klimaatbestendig en het in de praktijk toepassen en uitwerken van de opgenomen strategieën voor de gebiedstypen. Bij iedere gebiedsontwikkeling of project is het van belang dat het relevante gebiedspaspoort meegenomen wordt als onderlegger en uitgangspunt.

Hiernaast signaleren we de volgende beleids(actualisatie) opgaven voor de ontwikkellijn 'Groots vergroenen' om de komende periode verder bij te kunnen dragen aan de ambities en ontwikkellijnen uit de Omgevingsvisie,:

- De grote opgaven als verstedelijking, energietransitie, het klimaatbestendig maken van onze stad en de verdere digitalisering, hebben een enorme impact op de ondergrond. Om al deze opgaven waar te kunnen maken is een goede indeling van de ondergrond van belang. Om hiervoor te zorgen gaan we de komende periode aan de slag met nieuw beleid. Goede voorbeelden zijn het Bodemenergieplan dat nu opgesteld wordt voor de Noordelijke Spoorzone, maar denk ook aan de gevolgen van warmtenetten en de verzwaring van het elektranet.
- Ons Beleidsplan Beheer openbare ruimte heeft een looptijd tot en met 2025. We starten in 2024 met de voorbereiding van een herziening ervan. Deze zal eind 2025 gereed zijn.
- Momenteel wordt gewerkt aan de actualisatie van het archeologisch beleid.
- In 2024 gaan we aan de slag met de actualisatie van de Cultuurhistorische visie uit 2012.
- Als uitwerking hiervan gaan we aan de slag met een beleidsnota gericht op cultuurhistorie in het buitengebied. De verrichtte cultuurhistorische inventarisatie voor het buitengebied vormt hiervoor het startpunt.
- Als gemeente hebben we verschillende regelingen en afspraken met beleid, beheer en gebruik van de gemeentelijke begraafplaatsen. We werken eraan om deze samen te brengen in één beleidsplan. In dit beleidsplan beschrijven we de visie op het beleid voor de gemeentelijke begraafplaatsen in de gemeente 's-Hertogenbosch. Het vormt de basis voor het gebruik en beheer van deze begraafplaatsen en voor de gemeentelijke verordeningen die voor deze begraafplaatsen gelden.

Op het gebied van het beleid en regelgeving rondom de diverse milieuaspecten is als gevolg van de inwerkingtreding van de Omgevingswet op 1 januari 2024 veel gewijzigd. Het grootste deel van de wet- en regelgeving rondom de milieuthema's is geïntegreerd in de Omgevingswet.

Dit heeft effect op ons gemeentelijk beleid en regelgeving. We hebben hiervan een eerste inventarisatie gemaakt. Dit betekent in ieder geval al voor de volgende drie milieuthema's:

- Externe veiligheid: als gevolg van het gewijzigde wettelijk kader wordt gewerkt aan een herziening van het beleid.
- Geur: Het wettelijk kader is gewijzigd. Op nationaal en provinciaal niveau loopt een onderzoek naar de houdbaarheid van de huidige geurnormering. Als gemeente wachten we de resultaten hiervan af alvorens we onze normen heroverwegen en aan de slag gaan met nieuw beleid.
- Geluid: Het wettelijk kader is gewijzigd. Er wordt een programma actieplan geluid opgesteld. Daarnaast gaat worden gewerkt aan een herziening van het beleid. Daarbij worden ook de resultaten van de Milieueffectrapportage (MER) voor de geluidsregels uit de bruidsschat meegenomen.

3. Ontwikkellijn Bouwen aan generaties en ons beleid

Via ons beleid werken we aan het dichterbij brengen van de ambities en ontwikkelingen uit de Omgevingsvisie. Dit hoofdstuk gaat in op de beleidsdocumenten die relevant zijn voor de ontwikkellijn 'Bouwen aan generaties'. Alleen de hoofdlijnen worden beknopt aangestipt. Voor uitwerking en achtergronden wordt verwezen naar de beleidsdocumenten zelf. Deze zijn benoemd in de tekst en onderstreept weergegeven.

Koepelthema Duurzame verstedelijking

3.1 Wonen

Onze inwoners zijn trots op hun woonplaats en blijven hier graag wonen. Ook buiten 's-Hertogenbosch zien mensen onze gemeente als een aantrekkelijke omgeving om te wonen. Dat komt onder andere door: (economische) verbondenheid met de Randstad en de Brabantse stedenrij, uitstekende bereikbaarheid, rijke cultuurhistorie, dynamische Spoorzone, een breed palet aan woonbuurten en dorpen met ieder een eigen karakter, ontspannen en soms spannend wonen, hoogwaardige en goed bereikbare natuur- en cultuurlandschappen en hoogwaardige stedelijke voorzieningen.

Ons woonbeleid hebben we opgenomen in de Woonvisie. We streven naar het toekomstbeeld dat het in 's-Hertogenbosch ontspannen wonen, werken en verblijven is en blijft, in een sterke stad met leefbare wijken en dorpen. Hierbij hebben onze inwoners een woning die zoveel mogelijk aansluit bij hun woonwensen en mogelijkheden.

Als belangrijke hoofdpogave zien we dat de woningmarkt onder druk staat. De betaalbaarheid en beschikbaarheid van woningen sluit niet altijd aan bij de woonwensen en mogelijkheden van inwoners. Om met deze en ook andere opgaven aan de slag te gaan, werken we langs de volgende lijnen:

1. Passend en betaalbaar wonen voor iedereen. Waarbij onze ambitie is:
 - dat het zoveel als mogelijk een vrije keuze is hoe je woont;
 - betaalbare woonlasten;
 - voldoende passend aanbod voor doelgroepen die het nu lastig hebben op de woningmarkt;
 - doorstromen naar een nieuwe woning makkelijker maken;
 - voldoende diverse woonoplossingen voor specifieke doelgroepen, die naast een woning ook bepaalde zorg- en/of ondersteuning nodig hebben.
2. Leefbare en inclusieve buurten. Waarbij onze ambitie is:
 - de woning als thuisbasis om vanuit samen te leven, te werken en voor elkaar te zorgen;
 - een breed palet aan aangename woonbuurten, met elk een eigen karakter en binnen de buurt een divers woningaanbod in type, eigendomsvorm en prijsklasse;

- dat ook kwetsbaren hun thuisbasis vinden in inclusieve buurten, verspreid over de gemeente;
 - buurten met voldoende veerkracht en draagkracht
 - het leggen van slimme koppelingen tussen fysieke- en sociaalmaatschappelijke vraagstukken op buurtniveau.
3. Toekomstbestendige en duurzame woningvoorraad. Waarbij onze ambitie is:
- een duurzame en flexibel aanpasbare woningvoorraad;
 - meer wooncomfort, een gezondere woning en betaalbare woonlasten;
 - een woningvoorraad die aansluit bij de veranderende huishoudenssamenstelling en hun woonwensen;
 - flexibele en aan te passen woningen.
4. Strategisch innovatief woonprogramma. Waarbij onze ambitie is:
- een grote verscheidenheid van aantrekkelijke woonmilieus met voldoende passende en betaalbare woningen voor verschillende doelgroepen;
 - een meer ontspannen en diverse woningmarkt, door het toevoegen van nieuwe woningen en beter benutten van de bestaande woningvoorraad;
 - het stimuleren van het eigenzinnige en innovatieve karakter van de gemeente;
 - inzetten op innovatieve bouwconcepten;
 - bijdragen aan betaalbaar wonen en differentiatie binnen wijken en dorpen;
 - bijdragen aan sterke, aantrekkelijke en diverse woonmilieus.

Voor de verdere uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar onze Woonvisie. Via onze verordeningen werken we aan het dichterbij brengen van onze ambities. Zie hiervoor: de Huisvestingverordening, de Huisvestingverordening splitsing omzetting, de Huisvestingverordening selectieve woningtoewijzing, de Huisvestingverordening woonwagendplaatsen, en de Doelgroepenverordening betaalbare woningbouw 's-Hertogenbosch.

Voor de huisvesting van arbeidsmigranten hebben we een specifiek beleidskader uitgewerkt. We vinden het belangrijk dat er voldoende en goede huisvesting is voor arbeidsmigranten die in de gemeente werkzaam zijn, met aandacht voor het welzijn van de gehuisveste personen, de verhouding tot de woon- en leefomgeving en het beheer van de locatie. De arbeidsmigrant heeft tijdens zijn verblijf in Nederland recht op deugdelijke huisvesting. Er is een grote opgave. Huisvesting van short- en midstay arbeidsmigranten in reguliere woningen lost de opgave niet op. Het legt een te groot beslag op de woningvoorraad en leidt derhalve tot concurrentie met regulier woningzoekenden. Uitgangspunt is dat arbeidsmigranten zoveel mogelijk moeten worden gehuisvest in bestaande gebouwen. Ook is het wenselijk om een bepaalde mate van spreiding over gebieden aan te houden. Gekeken kan bijvoorbeeld worden naar kamerbewoning onder bepaalde voorwaarden, huisvesting op randen van bedrijventerreinen en aan randen van woonwijken. Graag verwijzen we naar het beleidskader 'Ruimtelijke beleidsregels huisvesting arbeidsmigranten gemeente 's-Hertogenbosch' waarin de beleidskeuzes en beleidsregels opgenomen zijn waaraan initiatieven voor de huisvesting voor arbeidsmigranten moeten voldoen.

3.2 Duurzame verstedelijking

Samen met de corporaties hebben we het Duurzaamheidsakkoord gesloten. Deze richt zich op de verduurzaming van het wonen in de buurten en wijken binnen de gemeente. Als betrokken partijen zetten we ons naar vermogen in om de (huur)woningen en de woonomgeving te

verduurzamen. In het Duurzaamheidsakkoord hebben we afspraken opgenomen voor de periode tot circa 2025. In deze periode richten we ons op 7/32e deel van de gehele ambitie tot aan 2050. 4 principes staan hierbij centraal:

- niet meer en sneller stoffen uit de aardkorst in het milieu brengen dan de natuur het kan verwerken;
- niet meer en sneller chemische/ natuurvreemde stoffen in het milieu brengen dan het kan verwerken;
- breken natuur niet sneller af dan die tijd nodig heeft om te herstellen;
- en geen dingen doen waardoor mensen beperkt worden in het vervullen van hun fundamentele behoefte.

De ambitie dat in 2050 de woonwijken (woningen én woonomgeving) volledig duurzaam zijn: CO2- en energieneutraal, circulair en klimaatbestendig.

Voor verdere uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar het Duurzaamheidsakkoord.

Koepelthema Volop ruimte voor cultuur & ontmoeting

3.3 Winkels

Ons detailhandelsbeleid hebben we opgenomen in de Detailhandelsvisie uit 2023. We richten ons hiermee op:

- het bereiken en behouden van een toekomstbestendige detailhandelsstructuur,
- waarin ondernemers de ruimte krijgen om in te spelen op veranderingen,
- waarin de wensen van inwoners en bezoekers worden bediend en
- waarin we als gemeente streven naar duurzame en kwalitatief hoogwaardige voorzieningen voor iedereen.

Met deze ambitie draagt de Detailhandelsvisie bij aan:

- de leefbaarheid in de wijken en buurten, door het op peil houden van het voorzieningenniveau,
- zelfstandigheid/zelfredzaamheid van onze bewoners, door waar mogelijk te zorgen dat voorzieningen nabij en bereikbaar zijn,
- sociale cohesie, doordat voorzieningen veelal ook een ontmoetingsfunctie hebben en
- ruimte voor ondernemerschap.

Het hoofduitgangspunt van de Detailhandelsvisie is dat we als gemeente de komende jaren voornamelijk inzetten op het verbeteren van de kwaliteit van de bestaande structuur. In principe is er geen fysieke uitbreidingsruimte binnen de sector, gezien de teruglopende vraag naar fysiek winkelvloeroppervlak. Alleen in specifieke gevallen is d.m.v. maatwerk enige uitbreiding van de structuur mogelijk, bijvoorbeeld in de nieuwe ontwikkelgebieden van de Spoorzone. Voorwaarde daarbij is dat dit ondersteunend moet zijn aan de gebiedsontwikkeling. Met e Detailhandelsvisie richten we ons vooral op het verbeteren van de kwaliteit en uitstraling van de winkelgebieden in de wijken. Deze wijkwinkelcentra spelen vaak een belangrijke rol in de leefomgeving van veel inwoners. Naast het voorzien in dagelijkse boodschappen, vervullen ze ook een sociaal-maatschappelijke functie als plek voor ontmoeting en dragen ze bij aan leefbaarheid voor en zelfraadzaamheid van inwoners in de buurt. Het initiatief voor de beoogde kwalitatieve

opwaardering van de wijkwinkelcentra leggen we in eerste instantie bij de ondernemers en vastgoedeigenaren zelf. Samenwerking is daarbij een essentiële voorwaarde. Hierbij zien we als gemeente ook voor onszelf een rol zien in de samenwerking, door bij ontwikkelplannen vanuit winkelgebieden een bijdrage te leveren in de vorm van kwaliteitsverbetering van de openbare ruimte.

Voor verdere uitwerking hiervan en achtergronden verwijzen we graag naar onze [Detailhandelsvisie](#).

3.4 Cultuur

We hebben ons cultuurbeleid uitgewerkt in de Cultuurnota, die in ieder geval nog tot en met 2028 geldt. We streven naar 'een aantrekkelijk, vernieuwend en inclusief cultureel klimaat, waarop we verder kunnen bouwen aan de Cultuurstad van het Zuiden. Een aansprekend, prikkelend en divers cultureel aanbod, toegankelijk voor alle inwoners'. In ons cultuurbeleid is, ook ruimtelijk gezien, meer en explicietere aandacht voor de ontwikkeling van het makersklimaat de belangrijkste aanpassing. Denk hierbij aan de rol van de creatieve sector bij gebiedsontwikkeling en placemaking.

Onze ambitie is een kwalitatief en vernieuwend aanbod dat Bosschenaren én bezoekers van buiten de gemeente trekt. En een aanbod dat bijdraagt aan de levendigheid en de leefbaarheid van onze gemeente. Om dit aanbod te kunnen ontwikkelen, willen we niet alleen de ruimte voor culturele instellingen borgen, maar vooral ook ruimte aan individuele kunstenaars, makers, ontwerpers, stadmaker en andere creatievelingen in onze stad bieden. Ateliers, broedplaatsen en vrije ruimte zijn hierin voorwaardelijk.

Via drie lijnen werken we aan het dichterbij brengen van deze ambitie:

- Via het versterken van het profiel;
- Via het vernieuwen van het aanbod;
- Via het verbinden van mensen.

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de [Cultuurnota 2019 Cultuur maakt mensen \(opgemaakt\) \(s-hertogenbosch.nl\)](#).

3.5 Horeca

Ons horecabeleid hebben we uitgewerkt in de Horecavisie. We streven naar:

- een diverse en kwalitatief hoogwaardige horecasector,
- die past binnen het bourgondische en gastvrije karakter van onze gemeente en
- die in functies en uitstraling goed aansluit op de karaktervolle binnenstad, de unieke stad-landverbindingen en bijbehorende groenblauwe kwaliteiten.

Met deze ambitie draagt de horecavisie bij aan ruimte voor ontmoeting en ontspanning voor inwoners en bezoekers en geven we ondernemers de kans en de ruimte om in te spelen op ontwikkelingen in de vorm van vernieuwende en unieke concepten.

Met de Horecavisie richten we ons voornamelijk op het behoud van de huidige kernkwaliteiten, in combinatie met toevoegen van nieuwe kwaliteiten. Diversificatie en vernieuwende concepten zijn hiervoor cruciaal. Zeker in de historische binnenstad is veel horeca aanwezig en is er weinig

ruimte voor uitbreiding. De ruimte voor uitbreiding voor horeca die er nog is in de brede binnenstad, moet vooral ingezet worden voor diversificatie van het aanbod en moet bijdragen aan de gebiedsontwikkeling in nieuwe ontwikkellocaties in de Spoorzone (zoals het Innovatiekwartier, EKP-Noord en de Bossche Stadsdelta). Het gemoedelijke en kleinschalige karakter van de Bossche horeca moet behouden te worden. Dit sluit goed aan op het karakter en de uitstraling van onze stad en gemeente. Ook in onze wijken en dorpen is (in beperkte mate) versterking van horeca voorstelbaar. Dit moet bijdragen aan het bevorderen van ontmoeting en ontspanning. Specifiek in het buitengebied en bij plassen, parken en andere groene en blauwe locaties in onze gemeente zien we kansen voor horecaconcepten, die op inspelen op en gebruikmaken van de groene en blauwe kwaliteiten. Hierbij geldt wel dat het zorgvuldig ingepast moet worden, op een wijze die goed is voor zowel de binnenstad als het buitengebied.

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de [Horecavisie](#). Ook hebben we terrasregels opgesteld, waarin opgenomen is onder welke voorwaarden terrassen in de openbare ruimte worden toegestaan. Hierbij maken we onderscheid tussen drie typen terrassen: gevelterras, eilandterras en seizoensterras (deze laatste betreft een pilot). Voor de complete set regels verwijzen we naar de [Terrasregels 's-Hertogenbosch 2023](#).

3.6 Toeristische Visie 's-Hertogenbosch

Het toerisme groeit. Met de Toeristische visie zetten we een belangrijke stap om 's-Hertogenbosch als toeristische trekpleister te versterken. De toeristische visie 's-Hertogenbosch heeft als ambitie dat het toeristisch bezoek en -verblijf aan 's-Hertogenbosch blijft groeien en om iedereen in de gemeente 's-Hertogenbosch te laten profiteren van toerisme. We zetten ons in om 's-Hertogenbosch te ontwikkelen als toekomstbestendige bestemming, waarbij het bezoek van toeristen bijdraagt aan de welvaart en het welzijn van onze inwoners. Uitgangspunt is: de juiste persoon, op de juiste plek, op het juiste moment.

Toerisme zal de komende decennia een veel grotere impact hebben op populaire bestemmingen, zoals op 's-Hertogenbosch. Het is te verwachten dat de buitenlandse toerist onze stad ook gaat ontdekken. Met de toeristische visie werken we naar een betere balans waarbij we onze stad en dorpen aantrekkelijker willen maken voor onze inwoners en bezoekers en tegelijkertijd 's-Hertogenbosch ook een fijne plek is en blijft om te wonen, te werken en te recreëren. Hierbij nemen we de Bossche identiteit en kwaliteiten als vertrekpunt en zetten we toerisme in om onze ambities te realiseren.

Er moet een ruim aanbod zijn van goed bereikbare en beleefbare voorzieningen dat optimaal aansluit bij de wensen van inwoners en bezoekers. Dat vraagt om voldoende fysieke ruimte, zowel op het land als op en aan het water. Hierbij maximaliseren we de positieve effecten en beperken we de negatieve impact. We willen de juiste personen op de juiste plekken op de juiste momenten.

Via zes strategische programmalijnen (erfgoed voor de toekomst, bewoners profiteren, kwalitatieve verblijfsbezoeker, toerisme van dichtbij, spreiding van toerisme en regionale productontwikkeling) werken we aan het versterken van kwalitatief toerisme en 's-Hertogenbosch als populaire bestemming en verblijfplaats.

De Toeristische visie bevat geen blauwdruk voor de toekomst, maar een leidraad voor de ontwikkeling van 's-Hertogenbosch als toekomstbestendige bestemming voor de kwalitatieve verblijfsbezoeker. De visie vormt een kapstok voor onze toeristische koers, de basis voor het ontwikkelen van een actieplan en een verbinding met ander beleid dat het toerisme raakt, zoals beleid op het gebied van economie, evenementen, cultuur, erfgoed, sport, leisure, het uitgaansleven, mobiliteit en ruimte. De visie is tevens een uitnodiging aan onze partners om samen invulling te geven aan de uitvoering en vormt de basis voor het ontwikkelen van een actieplan en bevat ruimtelijke consequenties waar rekening mee gehouden moet worden.

In vervolg op de Toeristische visie gaan we aan de slag met een actieplan.

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de Toeristische visie.

3.7 Hotels en particulier logiesaccommodaties

Ons hotelbeleid in het Beleidskader hotels en particuliere logiesaccommodaties richt zich op de ambitie om:

- de gemeente aantrekkelijker te maken voor meerdaags toeristisch verblijf,
- een zo gelijk mogelijk speelveld te realiseren voor logiesaanbieders en
- de gemeente ook bewoon- en leefbaar te houden.

Belangrijke kwaliteiten van 's-Hertogenbosch en zeker ook de binnenstad, zijn de aantrekkelijke functiemenging en een sterke woonfunctie. Het hotelbeleid draagt eraan bij dat deze beide kwaliteiten beter met elkaar in balans komen. Een balans biedt ruimte voor ondernemerschap, versterkt de kwaliteit en aantrekkelijkheid op het gebied van toerisme en overnachtingen en bewaakt tegelijkertijd de leefbaarheid voor onze eigen inwoners.

De belangrijkste uitgangspunten van het hotelbeleid zijn:

- Uitbreiding van het hotelaanbod richt zich voornamelijk op de Brede Binnenstad. Met name grootschalige hotels kunnen hier nog bijdragen aan diversificatie van het aanbod.
 - Voor kleinschalige hotels gelden zeer beperkte uitbreidingsmogelijkheden. Te denken valt, naast de brede binnenstad aan kleinschalige locaties in het buitengebied in voormalige agrarische bedrijfslocaties (VAB's) of op locaties net buiten de binnenstad in erfgoed en/of op locaties die zich lenen voor gebiedsontwikkeling. Een initiatief moet voldoen aan minimaal drie van de vier volgende criteria:
 - o Omvang hotel is beperkt
 - o Ruimtelijke impact is beperkt
 - o Het hotel richt zich op een specifieke doelgroep of biedt een onderscheidend concept (bijvoorbeeld themahotel of budgethotel)
 - o Het zorgt voor een kwaliteitsimpuls voor gebouw en/of omgeving.
- Daarbij geldt dat aan woononttrekking van (zelfstandige) woonruimte in principe niet wordt meegewerkt.
- Voor particuliere logiesaccommodaties is een plafond ingesteld (max 1000 vergunningen verdeeld over de gehele gemeente, en niet meer dan 10 binnen een straal van 150 meter). Als de eigenaar of hoofdhuurder permanent de woning bewoont, is het mogelijk een gedeelte van de woning als particuliere logiesaccommodatie aan te bieden aan maximaal 6 personen. De kamers moeten deel uitmaken van het hoofd(woon)gebouw of

van een praktisch daarvan onderdeel uitmakende aan- of uitbouw (niet een bergzolder of niet-benoemde ruimte). De logiesfunctie moet een onderdeel uitmaken van het hoofdverblijf. Er mag geen sprake zijn van een zelfstandige entree en mag maximaal 35% van het bewoonde oppervlak uitmaken. Er mag geen onevenredige parkeerdruk ontstaan. Er mag geen alcohol tegen betaling worden geschonken. Voor het buitengebied gelden soms afwijkingen en is maatwerk gewenst.

- Structurele particuliere verhuur aan zakelijk en toeristisch publiek is niet toegestaan. Als eigenaar of hoofdhuurder, die ingeschreven staan op het betreffende adres, is het mogelijk om de woning voor maximaal van 30 dagen per jaar te huur aan te bieden aan maximaal 6 personen zonder overlast voor omwonenden. Ook dient toeristenbelasting te worden afgedragen.

Voor de uitwerking en verdere achtergronden verwijzen we graag naar het Beleidskader hotels en particuliere logiesaccommodaties

Koepelthema Vitale, zorgzame en veilige samenleving

3.8 Maatschappelijke Ondersteuning

Via ons beleid, activiteiten en projecten dragen we als gemeente samen met onze partners bij aan het zo lang mogelijk zelf-, samenredzaam en zelfstandig thuis kunnen wonen. Iedereen moet zich thuis kunnen voelen en meedoen. Dit hebben we uitgewerkt in de Beleidsvisie Maatschappelijke Ondersteuning - 's-Hertogenbosch voor iedereen. Deze richt zich op:

- Een inclusieve en toegankelijke samenleving
- Positieve gezondheid
- Een sterke informele basisstructuur en basisondersteuning
- Specialistische ondersteuning lichte en complexe zorg,

De volgende leidende principes zijn hiervoor van belang:

- We gaan zoveel mogelijk uit van de mogelijkheden en talenten van mensen.
- We stimuleren eigen verantwoordelijkheid en gelijke kansen.
- Ondersteuning is passend, dichtbij en laagdrempelig.
- We bieden ruimte voor professionals om beslissingen te nemen.
- We zetten in op eenvoud en zo weinig mogelijk bureaucratie.
- We werken zakelijk vanuit een sociaal hart (binnen de financiële kaders).

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de Beleidsvisie Maatschappelijke Ondersteuning.

3.9 Gezondheid

We streven naar een 'gezonde' gemeente. Met het Programma Samen gezond dragen we hieraan bij. We ondersteunen bijvoorbeeld onze inwoners door het stimuleren en faciliteren van een gezonde leefstijl en het zoveel mogelijk naar kunnen meedoen aan de samenleving. Maar dat doen we ook, door het zo inrichten van de leefomgeving dat het maken van een gezonde

keuze gemakkelijker is. Samen met onze inwoners en partners in de stad werken we aan het bereiken van meer gezonde en gelukkige jaren voor onze inwoners, en het verkleinen van de nog altijd aanwezige gezondheidskloof. Wanneer de gezondheid van inwoners verbetert, dan neemt ook de veerkracht van de inwoners toe en daarmee ook de kansen om mee te doen.

Er zijn grote verschillen in gezondheid in de buurten in de gemeente. We willen gaan voor gelijke kansen op gezondheid. We richten ons op het bieden van ondersteuning daar waar dat het meest nodig is. Er zijn 12 focusbuurten aangewezen in het Programma Samen Gezond: Boschveld, Kruiskamp, Schutskamp, Gestelse buurt, Aawijk Noord, Graafsebuurt Zuid, De Hambaken, De Slagen, De Haren, De Sprookjesbuurt, De Muziekinstrumentenbuurt en De Edelstenenbuurt. De inspanningen in deze focusbuurten worden afgestemd op de behoeften, wensen en mogelijkheden van de inwoners. De focus licht op preventie: voorkomen dat er gezondheidsproblemen ontstaan. De inzet is daarom gericht op de onderliggende factoren van gezondheid, de omstandigheden waarin mensen opgroeien, werken en leven. Waaronder een gezonde leefomgeving.

In het algemeen volgen we het principe "health in all policies", dus gezondheidsoverwegingen dienen integraal onderdeel te zijn voor beleidsvorming. Naast beleid geldt dat onder andere ook in de uitvoering, stedelijke ontwikkeling, onderwijs, sociale zekerheid en milieu.

We werken aan 4 programmalijnen:

- 1) inwoners aan zet
- 2) integrale en domein overstijgende samenwerkingen
- 3) een prettige en gezonde leefomgeving
- 4) kenniskooppunt: innoveren, experimenteren en leren.

Programmalijn 3 omvat het zichtbaar verbeteren van de fysieke en sociale leefomgeving in buurten, zodat die uitnodigt tot gezond leven en bewegen. Een belangrijke ambitie in deze programmalijn is om bij te dragen aan een infrastructuur van buurten, straten, pleinen en openbare ruimtes die zo worden ingericht dat ze niet alleen aantrekkelijker en functioneler zijn, maar ook veilig en toegankelijk voor alle bewoners, ongeacht leeftijd, mobiliteit of sociaaleconomische status. Het aanleggen en verbeteren van veilige fiets- en wandelpaden, het ontwikkelen van 'age-friendly' beweegmogelijkheden, het herinrichten van bestaande parken en groenstroken, alsook het ontwikkelen van nieuwe groene ruimtes die verschillende activiteiten ondersteunen en het transformeren van schoolpleinen en speelruimtes naar groene, gezonde speelomgevingen vallen onder deze ambitie. Een project is bijvoorbeeld de herinrichting van het Beatrixpark als centrale locatie voor ontmoeting, bewegen en recreatie. Binnen het Programma worden voorstellen gedaan voor drie buurten:

- Herinrichting Beatrixpark als centrale locatie voor ontmoeting, bewegen en recreatie. Hierbij sluiten we aan op en verbinden we met het programma Spoorzone met het project Buitendieze (verwacht vanaf 2026-2027)
- Bij het Programma 'De Gestelse buurt werkt!' verkennen we de mogelijkheden om te investeren in de fysieke leefomgeving in deze buurt.
- En, de komende jaren gaat er veel gebeuren in De Haren. Een deel van de buurt wordt gesloopt en een deel wordt gerenoveerd. Er is aandacht voor gezondheid in de

ontwikkelplannen. Door het meedenken met de ontwikkelkaders maximaliseren we de kans om gezondheid aan de voorkant mee te nemen.

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar het Programma Samen Gezond.

3.10 Sociale Structuur

Vrijwilligers vormen een sterk sociaal verband in 's-Hertogenbosch. Met het Programma Sociale structuur willen we dat sociale verband naar de toekomst toe verder waarderen, ondersteunen en versterken. Het is onze streven om werkend vanuit vertrouwen, meer ruimte aan initiatief te bieden. We starten bij bestaande activiteiten en organisaties. We willen in partnerschap met gemeente en vrijwilligers, het eigenaarschap van inwoners vergroten. Gemeentelijke en professionele inzet is daaraan ondersteunend. Dat betekent niet dat alles kan, maar wel dat samen met inwoners wordt gekeken of, hoe en op welke manier initiatieven tot realisatie gebracht kunnen worden.

Het Programma Sociale structuur richt zich op drie lijnen:

- 1) De kracht van vrijwillig initiatief waarderen, ondersteunen, versterken en toekomstbestendig maken en beter in relatie tot professionele inzet brengen.4.5
- 2) Het bevorderen dat mensen met geen (sterk) netwerk mee kunnen doen naar vermogen en verbonden zijn aan een vangnet.
- 3) Een fysieke leefomgeving die uitnodigt om te ontmoeten en te verbinden.

Het is heel belangrijk dat we hiervoor als gemeente over de grenzen van beleidsterreinen heen gaan werken, elkaar opzoeken en op zoek gaan naar meekoppelkansen.

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar het Programma Sociale structuur.

3.11 Beschermd wonen en maatschappelijke opvang

Binnen de regio Meijerij en Bommelerwaard werken we met gemeenten en onze partners samen aan het bereiken van de ambitie, dat zoveel mogelijk mensen kunnen meedoen aan de samenleving. Het gaat dan ook bijvoorbeeld om mensen die beschermd wonen. We gaan hierbij uit van het vermogen, de talenten, de kwaliteiten en de wensen van de inwoners. In de 'Regiovisie beschermd wonen en maatschappelijke opvang' hebben we gezamenlijk de volgende ambities benoemd:

- Wij ontwikkelen een integrale ondersteuning voor kwetsbare mensen in de wijk, met aandacht voor de leefomgeving, daginvulling en financiën.
- De regie op de regionale toegang tot beschermd wonen en maatschappelijke opvang is onafhankelijk georganiseerd en de verbinding met wonen is gelegd.
- Zo min mogelijk mensen maken gebruik van de maatschappelijke opvang. Degenen die toch een beroep moeten doen op de maatschappelijke opvang stromen zo snel als mogelijk door naar een passende plek.

- Mensen die een beroep moeten doen op beschermd wonen, wonen zo zelfstandig mogelijk 'Thuis in de Wijk'.
- Kwetsbare mensen die een woonvraag hebben, worden zo snel mogelijk naar een passende woonruimte geholpen met zo min mogelijk verhuisbewegingen.
- We leiden mensen die het echt nodig hebben toe naar de juiste zorg en ondersteuning (bemoeizorg) en voeren regie op de snijvlakken van zorg en veiligheid.

Voor uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de [Regiovisie beschermd wonen en maatschappelijke opvang](#).

3.12 Jeugd: talentontwikkeling & jeugdhulp

Gericht op de doelgroep 'jeugd' hebben we het Programma Talentontwikkeling en het Programma Jeugdhulp opgesteld. De beide programma's vormen samen de paraplu voor onze werkzaamheden voor de doelgroep jeugd. We willen alle kinderen en jongeren in staat stellen hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen. Dat doen we door in samenwerking met partners als het onderwijs, kinderopvang, basisondersteuning, sport, cultuur, enz. te zorgen voor een basis aan voorzieningen en activiteiten in buurten en wijken. Bovenop die basis organiseren we extra ondersteuning voor kinderen en jongeren en ouders die dat nodig hebben. Uitgangspunt is dat alle kinderen en jongeren, ook al zijn er soms ingewikkelde problemen, thuis kansrijk en veilig kunnen opgroeien. Wanneer dat nodig is, willen we ervoor zorgdragen dat er tijdig passende hulp beschikbaar is, op voor de jeugdigen logische plekken.

Talentontwikkeling

Wij willen dat alle jongeren in onze gemeente het beste uit zichzelf kunnen halen, door hen in staat te stellen hun talenten te ontwikkelen en daarmee hun geloof in eigen kunnen te vergroten, waardoor zij kunnen meedoen in de samenleving. Door ongelijk te investeren, creëren we gelijke kansen voor alle jongeren. Want alle jongeren beschikken over talenten, maar niet alle jongeren groeien op in een omgeving die hen in staat stelt die talenten te ontwikkelen.

Om alle jongeren in staat te stellen hun talenten te ontwikkelen, willen we hun zelfvertrouwen stimuleren, hun horizon verbreden en hen laten opgroeien in een stabiele omgeving. Samen met de jongeren, hun ouders en onze partners zorgen wij voor een omgeving waarin dat mogelijk is. Om hieraan te werken investeren we in de verbindingen tussen thuis-school-wijk en organiseren wij een goede basis. Om dit te bereiken zetten we in op 6 programmalijnen:

1. Programma gelijke kansen
2. Kinderopvang & onderwijs
3. Onderwijshuisvesting
4. Jongerenwerk & jongerenparticipatie
5. Opvoeden & opgroeien
6. Meedoen

Voor uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar het [Programma Talentontwikkeling](#).

Jeugdhulp:

Samen zorgen we ervoor dat onze kinderen en jongeren veilig, kansrijk en zo thuis mogelijk opgroeien. Jeugdhulp is direct toegankelijk voor de meest kwetsbare kinderen en gezinnen. Door het vrij toegankelijke aanbod meer toe te snijden op de werkelijke hulpbehoefte van kinderen en ouders - en deze hulp beschikbaar te maken op voor hen logische plekken - voorkomen we een te groot beroep op jeugdhulp. Om dit te bereiken zetten we in op 6 programmalijnen:

1. Op plekken waar kinderen en jongeren komen is hulp meer bespreekbaar, tijdiger beschikbaar en daarmee laagdrempeliger en toegankelijker.
2. Kinderen en jongeren ontvangen passende hulp doordat verwijzers ieder voor zich duidelijk weten wat hun expertise, verantwoordelijkheid en rol is en zij samenwerken waar nodig.
3. Meer kinderen en jongeren groeien thuis of zoveel mogelijk gezinsgericht op.
4. Kinderen en gezinnen in onveilige huiselijke situaties krijgen snel passende hulp om de veiligheid duurzaam te herstellen.
5. Gezinnen ontvangen tijdig de juiste hulp zodat kinderen en jongeren zo min mogelijk geproblematiseerd worden door problemen van hun ouders.
6. Samen gebruiken we data om met elkaar te blijven leren en daardoor betere hulp te kunnen bieden aan kinderen en jongeren.

Voor uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar het Programma Jeugdhulp. Voor gespecialiseerde hulpvragen werken we op regionaal niveau samen. Hiervoor hebben we met de Regio Noordoost Brabant het Regionaal Beleidsprogramma Jeugd 2024 – 2028 opgesteld.

3.13 Sporten & bewegen

Sporten en bewegen is een belangrijk onderdeel van een gezonde leefstijl. Onder andere om dit te stimuleren hebben we de Sport- en Beweegvisie opgesteld. Het is onze ambitie om sport- en bewegen voor alle inwoners toegankelijk en bereikbaar te maken. Onder andere door de instandhouding van een grote diversiteit aan sportvoorzieningen en een goed onderhoud daarvan. We willen dat zoveel mogelijk mensen fijn kunnen sporten bij een club of vereniging waar ze zich thuis voelen. Samen met betrokken partijen onderzoeken we hoe we tot een optimale mix van sport- en beweegaanbod kunnen komen in onze gemeente. Daarnaast is het belangrijk dat mensen een leven lang kunnen bewegen. Om hieraan bij te dragen hebben we voor verschillende doelgroepen verschillende aanpakken ontwikkeld om mensen in beweging te krijgen en te houden. De uitvoering ligt voor een belangrijk deel bij onze partners.

Samen met diverse organisaties werken we aan de doelstellingen van het Gezond Leven Akkoord. Door een gerichte aanpak kan het aantal gezonde levensjaren in alle wijken in onze gemeente vergroot worden. We werken bijvoorbeeld aan valpreventie en het tegengaan van eenzaamheid. In wijken waar minder wordt bewogen, gaan we op zoek naar de meest belemmerende factoren daarvoor. Iedereen moet mee kunnen doen. Daarnaast gaan we aan de slag met het optimaal benutten van talent en het bieden van een podium voor topsport en sportevenementen.

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar de Sport- en Bewegvisie.

3.15 Integrale veiligheid

Via het Integraal Veiligheidsplan 2023 – 2026 (IVP) werken we aan het vergroten van de veiligheid en het veiligheidsgevoel. Verkeersveiligheid en externe veiligheid maken hier geen onderdeel van uit. Het IVP richt zich op de volgende strategische uitgangspunten:

- Samen maken we een veilig 's-Hertogenbosch (jeugd, zorg, preventie, leefbaarheid, veiligheid en repressie).
- Prettig wonen en leven: nu en in de toekomst.
- Veilige basis als fundament.
- Impact centraal.

Onze prioriteiten op het gebied van veiligheid zijn: ondermijning, maatschappelijke onrust en digitale veiligheid.

Daarnaast werken we samen met veiligheidsregio en de betrokken gemeenten aan een veilige en veerkrachtige regio waarin inwoners, bedrijven en instellingen zich beschermd voelen tegen diverse risico's. Gezamenlijk hebben we de volgende strategische doelstellingen geformuleerd:

- Versterken samenwerking
- Anticiperen en reageren op nieuwe en complexe veiligheidsvraagstukken
- Veerkracht vergroten

Binnen de regio geven we aan de volgende risico's prioriteit:

- Risico's die verband houden met klimaatverandering en extreem weer zoals overstroming, hevige neerslag en natuurbranden t.b.v. droogte
- Risico's op (grote) branden en ongevallen, zoals op het spoor met gevaarlijke stoffen
- Bedreiging vitale en digitale infra, zoals verstoring energie, of gevolgen cyberaanval.
- Onbekende sluimerende risico's

Voor 's-Hertogenbosch hebben we hierbinnen aandacht gevraagd voor Howabo 2.0 en de toekomstige spooraanpassing op traject Meteren-Boxtel.

Voor de uitwerking en achtergronden van het lokale beleid verwijzen we graag naar het Integraal Veiligheidsplan.

Voor de uitwerking en achtergronden van het regionale beleid verwijzen we graag naar het Beleidsplan VRBN 2023 – 2027.

3.16 (Beleids)Opgaven ontwikkellijn 'Bouwen aan generaties'

Om de komende periode verder bij te kunnen dragen aan de ambities en ontwikkellijnen uit de Omgevingsvisie, signaleren we voor de ontwikkellijn 'Bouwen aan generaties' de volgende beleids(actualisatie)opgaven:

Koepelthema duurzame verstedelijking

- Tot 2030 hebben we goed in beeld wat onze woningbouwambitie en -opgave is, maar hoe is de opgave tot 2040 en daarna? In vervolg op de hoofdkeuzen in de omgevingsvisie werken we dit verder uit.
- Omdat de inwoners gemiddeld steeds ouder worden en we ernaar streven dat mensen zo lang mogelijk thuis kunnen blijven wonen, zijn we aan de slag met een Woonzorgvisie. Deze richt zich zowel op de juiste (levensloopbestendige) woningen, maar ook op het in beeld brengen van en zorgen voor de juiste woonomgeving (zoals voorzieningen op rollatorafstand).
- Het Wetsvoorstel versterking regie op de volkshuisvesting, maakt het voor alle overheden verplicht om een Volkshuisvestingprogramma op te stellen. De realisatie van voldoende aantallen betaalbare koopwoningen en sociale huurwoningen is daarin bijvoorbeeld een verplicht onderdeel. Wanneer de Wet aangenomen is, gaan we hiermee aan de slag.

Koepelthema volop ruimte voor cultuur en ontmoeting

- Leisure is een sector in opkomst, met een in belang toenemend aandeel op economisch en sociaal-maatschappelijk vlak. Daarom werken we aan een Ontwikkelperspectief leisure. Het bieden van ruimte voor leisure draagt bij aan ondernemerschap, sociale cohesie en de gezondheid van onze inwoners. Leisure kent verschillende vormen die elk een eigen waarde heeft voor de samenleving. Sport en recreatieve vormen laten onze inwoners bewegen. Terwijl cultuur, attracties en entertainment bijdragen aan persoonlijke ontwikkeling, ontmoeting en ontspanning. Met het Ontwikkelperspectief Leisure richten we ons vooral op de ruimtelijke ontwikkelingsaspecten van de sector. Wat is de vraag vanuit marktpartijen en wat voor strategie passen wij hierop toe vanuit beleid? Het perspectief biedt een aantal uitgangspunten voor de ontwikkeling van leisure in de gemeente de komende jaren. Voor over we dat nu voor ogen hebben als onderdeel van het in ontwikkeling zijnde concept-ontwikkelperspectief zijn de belangrijkste hiervan:
 - Flexibiliteit en maatwerk zijn essentieel voor een goed vestigingsklimaat voor leisurefuncties, gezien de korte doorlooptijd en snel op elkaar volgende trends in de sector.
 - Er is sprake van clustering van functies in een aantal concentratiegebieden. Het is wenselijk om dit zo te houden en verder te stimuleren. Dit bevordert synergie van functies en biedt mogelijkheden voor het delen van ondersteunende voorzieningen.
 - Op basis van beleidsambities uit ander beleid, is verdere uitbreiding van leisure vooral wenselijk in de categorieën sport en cultureel. Belangrijk uitgangspunt is dat ontwikkeling in samenhang en afstemming met andere functies plaatsvindt.
 - Voor kleinschalige/wijkgebonden leisurefuncties zijn de wijkwinkelcentra of andere beschikbare plekken in de wijk een geschikte plek.

- Daarnaast zijn we aan de slag met nieuw beleid op het gebied van hotel, logies en B&B. Ook het beleid rondom short- en midstay nemen we hierin mee.
- Met het nieuwe Atelierbeleid zorgen we voor permanente beschikbaarheid van (tijdelijke) ruimte voor kunstenaars en stadsmakers. Creatieve plekken hebben een toegevoegde waarde voor het culturele klimaat, voor gebiedsontwikkeling en voor de leefbaarheid in de stad. Hiervoor zijn zowel specifieke makersplekken (ateliers, broedplaatsen, werkplekken) en vrije ruimtes voor cultuur van belang. Bij de uitvoering van het atelierbeleid is de doorstroming, en dan met name de instroom van jonge makers, in de makersplekken een belangrijk aandachtspunt. Dit is nodig voor de toekomstbestendigheid van het culturele veld, maar zorgt ook voor een jong, levendig en creatief klimaat in onze gemeente, dat een bredere groep jongeren aanspreekt.
- Ook werken we aan de afronding van ons beleid voor kunst in de openbare ruimte. Kunst kan een belangrijke bijdrage bieden aan het dichterbij brengen van andere beleidsdoelen. Denk aan het vergroten van de sociale cohesie en het stimuleren van beweging door een aantrekkelijke buitenruimte. Daarnaast versterkt kunst in de openbare ruimte de identiteit van gebieden. De belangrijkste uitgangspunten van het in ontwikkeling zijnde beleid zijn:
 - Verbinding: Kunst dicht naar bewoners toe brengen. Bewoners activeren en meenemen in verschillende fases van het proces waardoor bewoners betrokkenheid en eigenaarschap ervaren bij hun directe leefomgeving.
 - Hyperlokaal: Kunst die aansluit of verdere invulling/verbeelding geeft aan de identiteiten van specifieke stadsdelen, wijken, dorpen en kernen.
 - Artistieke kwaliteit: De artistieke kwaliteit is leidend en wordt gewaarborgd door samenwerking met professionele kunstenaars en een helder toetsingskader.
 - Maatschappelijke impact: Kunst in de openbare ruimte is een artistiek product, dat instrumenteel ingezet kan worden voor andere opgaven. Behalve dat het de Cultuurstad in de publieke ruimte zichtbaar maakt, kan het door het type werk ook bijdragen aan sociale cohesie, kansengelijkheid (zelfontplooiing en eigenaarschap eigen omgeving), gebiedsontwikkeling/placemaking/identiteiten van wijken, verbinder van stadsdelen, visualiseren van wat data voor bewoners kan betekenen etc.

Koepelthema vitale, zorgzame en veilige samenleving:

- Omdat de gemiddelde leeftijd stijgt en we langer zelfstandig thuis blijven wonen, zijn we gestart met een Woonzorgvisie. Bijzonder is dat we in 2024 hiervoor een Burgerberaad met inwoners ingericht hebben.
- Iedereen moet zich thuis voelen in onze gemeente en mee kunnen doen: een inclusieve gemeente. Daarom zijn we aan de slag met het Programma Inclusief 's-Hertogenbosch. Hierin staat de volgende ambitie centraal: In 's-Hertogenbosch voelt iedereen zich thuis, ongeacht de buurt, wijk of het dorp waar je woont. Dit komt doordat we respectvol met elkaar omgaan, werken aan kansengelijkheid en uitgaan van gelijkwaardigheid. We hebben aandacht en waardering voor elkaar, onze onderlinge verschillen én onze overeenkomsten. Deze diversiteit verrijkt ons en biedt kansen voor nieuwe verbindingen. Hiervoor formuleren we in het conceptprogramma de volgende strategische doelen: Meer inwoners voelen zich thuis in 's-Hertogenbosch; Meer inwoners hebben kennis van en waarderen andere (culturele) achtergronden; Meer inwoners voelen zich verbonden met elkaar en met andere groepen inwoners met verschillende achtergronden; Meer

(jonge) inwoners ervaren gelijke kansen op gezondheid, onderwijs- en arbeidsmarkt; Meer inwoners nemen volwaardig deel aan de samenleving (maatschappelijke betrokkenheid); Gemeentelijk beleid en uitvoering sluit beter aan bij inwoners voor wie het bedoeld is.

De verantwoordelijkheid voor deze doelen en uitdagingen ligt niet alleen bij ons als gemeente, maar bij de gemeenschap als geheel. Onze gemeentelijke rol is het stimuleren van activiteiten en inspanningen, maar ook door het aanspreken van partners. Als gemeente kunnen we actiever/bewuster sturen op beleidsterreinen waar we invloed hebben (arbeidsmarkt, wonen, ruimtelijke ordening, etc.). We geven de uitgangspunten van inclusie mee aan projectontwikkelaars, woningbouwcorporaties en andere samenwerkingspartners.

- Omdat het huidige Integraal Veiligheidsplan zich richt op de periode tot en met 2026. Gaan we aan de slag met de actualisatie ervan voor de periode na 2026.
- Samen met onze (veiligheids)partners gaan aan de slag om het evenementenbeleid aan te scherpen en beter te laten aansluiten op de wensen van ons bestuur en onze stad. Dit pakken we op vanuit integraal perspectief, waarbij bijvoorbeeld ook onderwerpen meegenomen worden als de kwaliteit van de leefomgeving, geluid, natuur, verkeer enz.. Hiervoor onderzoeken we ook of en hoe we de locatieprofielen integraler kunnen maken. Naast veiligheidsaspecten maken hiervan dus ook ruimtelijke-, milieu- en sociale aspecten integraal onderdeel uit.
- Omdat we zien dat veel inwoners niet aangesloten zijn bij een sportvereniging en er steeds meer behoefte komt aan (individueel) sporten in de openbare ruimte, gaan we aan de slag met beleid voor sporten, bewegen en ontmoeten in de openbare ruimte.
- Om eraan bij te dragen dat zoveel mogelijk mensen zich veilig voelen en inwoners elkaars verschillende (culturele) achtergronden respecteren, gaan we aan de slag met anti-racisme en discriminatiebeleid.

4. Ontwikkellijn Welvarend Welzijn en ons beleid

Via ons beleid werken we aan het dichterbij brengen van de ambities en ontwikkelingen uit de Omgevingsvisie. Dit hoofdstuk gaat in op de beleidsdocumenten die relevant zijn voor de ontwikkelingen 'Welvarend Welzijn'. Alleen de hoofdlijnen worden beknopt aangestipt. Voor uitwerking en achtergronden wordt verwezen naar de beleidsdocumenten zelf. Deze zijn benoemd in de tekst en onderstreept weergegeven.

Koepelthema Toekomstbestendige economie

4.1 Economie

Op korte termijn zal de nieuwe economische visie voor onze gemeente vastgesteld worden door het college. Deze nieuwe economische visie agendeert een bredere kijk op de economische ontwikkeling van onze gemeente. In de nieuwe economische visie stellen we de impact van ondernemers centraal. Hoe kunnen ondernemers, met behulp van hun creativiteit, innovatief vermogen en investeringskracht een bijdrage leveren aan een toekomstbestendige economie? We gaan onderzoeken hoe we de bestaande kracht van de Bossche economie in kunnen zetten om de impact van onze ondernemers en bedrijven kunnen vergroten, uiteraard in samenwerking met het onderwijs en het maatschappelijk middenveld. Volgend op de vaststelling van de economische visie gaan we daarom aan de slag met een uitvoeringsprogramma dat de uitwerking moet vormen van de in de visie opgestelde ambities. Dit vervangt ons Economisch Actieplan. Zie voor verdere toelichting het kopje '(Beleids)Opgaven ontwikkelingen 'welvarend welzijn'.

Via het Programma Den Bosch Datastad werken aan de verdere invulling van de ambitie Den Bosch datastad: In 's-Hertogenbosch worden data en digitale vaardigheden ontwikkeld en op maatschappelijke vraagstukken toegepast voor de stad en daarbuiten. Dit wordt uitgewerkt via 4 programmalijnen:

- Een datavaardige stad: Bij onze inwoners, studenten en medewerkers van bedrijven en de gemeente stimuleren we, samen met een sterk onderwijscluster en Huis73, de ontwikkeling van digitale- en datavaardigheden. Het zijn immers blijvende en essentiële 21e -eeuwse vaardigheden: nodig om toekomstbestendig te blijven en nuttig voor ons allemaal.
- Slimme oplossingen voor de samenleving: We stimuleren de ontwikkeling van praktische data-oplossingen en toepassingen voor maatschappelijke vraagstukken. Zowel in het fysieke als in het sociale domein.
- Innovatieve data-economie: In de gemeente creëren we een ecosysteem van data en ICT bedrijven: van start-ups tot grote bedrijven. We richten ons op bedrijven met data, ICT of digitalisering als corebusiness.

- Een datawijze overheid: Als lokale overheid maken we zelf ook intensief gebruik van data. We genereren en verzamelen data, we analyseren data en zetten het in op beleid en dienstverlening.

Voor verdere uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar [Programma Den Bosch Datastad](#).

4.2 Ruimte voor werken

's-Hertogenbosch groeit en daarmee groeit ook de werkgelegenheid in de stad en de regio. Werklocaties zijn een onmisbare voorwaarde voor een goed functionerende regio. 's-Hertogenbosch is een aantrekkelijke gemeente om te wonen, juist mede door de beschikbaarheid van genoeg werkgelegenheid in de buurt. Om ook in de toekomst genoeg ruimte voor ondernemerschap en werkgelegenheid te bieden in onze gemeente is er meer ruimte voor bedrijvigheid nodig. Tegelijkertijd zijn er ook veel andere maatschappelijke uitdagingen die om meer ruimtegebruik vragen. Daarom zijn keuzes nodig over hoe we met de invulling van onze werklocaties omgaan. Voor sommige werklocaties zoals de binnenstad, de wijkwinkelgebieden en de kantoorlocaties is recentelijk een visie uitgewerkt waarin al keuzes gemaakt worden. Voor de bedrijventerreinlocaties in onze gemeente hebben we dit echter nog niet volledig uitgewerkt. Daar zijn we nu mee bezig en dit beleid zal in 2025 klaar zijn.

4.3 Bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen spelen een belangrijke rol in de regionale werkgelegenheid en de huisvesting van het MKB. Zo'n 40% van alle werkgelegenheid in de gemeente is gevestigd op een bedrijventerrein. Dat komt neer op ruim 38.000 banen. De komende periode gaan we aan de slag met een visie op bedrijventerreinen, zowel de bestaande als nieuwe bedrijventerreinen nemen we hierin mee. Zie voor meer achtergronden de paragraaf '(Beleids) Opgaven ontwikkellijn 'welvarend welzijn'.

4.4 Kantoren

Met onze Kantorenvisie richten we ons op het ontwikkelen van voldoende kwalitatief geschikte kantoorruimte, die bijdraagt aan de ambitie van de gemeente om de stad te positioneren als Den Bosch Datastad. De kantorenvisie onderbouwt de voorwaarden waaraan het aanbod van ict/data-gerelateerde kantoorruimte moet voldoen om succesvol in te spelen op de kansen die de markt biedt voor de realisatie van de ambitie Den Bosch Datastad. De visie zet met het oog op deze ambitie in op de clustering van het ict/data-gerelateerde kantooraanbod. Zo worden de economische voordelen voor bedrijven en het bredere ecosysteem gemaximaliseerd. Het aanbod moet voorzien in kwalitatief hoogwaardige kantoorruimte, welke flexibel kan worden ingericht, thuiswerken faciliteert en anticipeert op de kleinschaligheid van de individuele gebruikers. Deze na te streven kwaliteit vereist ook hoogwaardige gebouwvoorzieningen zoals een centraal ontvangstpunt, flexibele vergaderfaciliteiten en co-working spaces voor het faciliteren van ontmoeting, gezondheid, duurzaamheid en technologie in de nabijheid van stedelijke voorzieningen zoals lunchgelegenheden, supermarkten en persoonlijke verzorging.

Ook roept visie op tot beleid en activiteiten gericht op het versterken van vestigingsklimaat voor data en ict.

Voor de verdere uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar onze [Kantorenvisie](#).

4.5 Arbeidsmarkt

In regionaal multihelix verband (Noordoost Brabant Werkt) werken we aan een goed functionerende arbeidsmarkt en stellen we gezamenlijk beleid op. In 2020 hebben we de Strategische WERKagenda richting 2030 vastgesteld. Gemeente 's-Hertogenbosch is hier volwaardig partner in en als centrumgemeente tevens voorzitter van deze netwerksamenwerking. Als gemeente 's-Hertogenbosch voeren we zelf geen apart lokaal arbeidsmarktbeleid. We haken zoveel mogelijk aan op dit regionale beleid.

Samen werken we aan een veerkrachtige arbeidsmarkt:

- met wendbare en weerbare mensen en organisaties;
- die minder gevoelig is voor conjunctuurschommelingen;
- waarin alle mensen hun talenten benutten, zich blijven ontwikkelen en kunnen meedoen.

Voor de uitwerking en achtergronden verwijzen we naar het regionale document [Strategische WERKagenda richting 2030](#).

4.6 Agrarische sector

De agrarische sector is van oudsher een in het oog springende economische tak van sport. Op dit moment vormt voor ons het provinciale beleid zoals opgenomen in de provinciale verordening het kader voor ontwikkelingen in het buitengebied. Er zijn de afgelopen jaren steeds meer ontwikkelingen op en rondom voormalige agrarische bedrijfslocaties. De komende jaren zal dat alleen maar verder toenemen. Voor ontwikkelingen op voormalige agrarische bedrijfslocaties (VAB) hebben we in 2016 het Beleidskader VAB vastgesteld. Het beleidskader geldt als toetsingskader. Waar het initiatief afwijkt van het omgevingsplan, geldt het beleidskader VAB. In het beleidskader zijn uitgangspunten opgenomen voor nieuwe niet-agrarische activiteiten en voor nevenactiviteiten gericht op verbreding van het agrarisch bedrijf.

Door allerlei ontwikkelingen in de bedrijfstak zelf, maar ook op het gebied van duurzame energiewinning en andere ruimteclaims, maar ook natuurbescherming en klimaatadaptatie staat de toekomst van de huidige agrarische sector onder druk. We staan aan de vooravond van een transitie van het buitengebied en de agrarische sector. De verwachting is dat het aantal bedrijven gaat halveren. We zijn op weg naar een multifunctionele, duurzame landbouw die een blijvend belangrijke functie heeft als landschapsbeheerder. Bij het bieden van ruimte voor de transitie van de landbouw kijken we zowel naar het huidige gebruik en het onderliggende bodem- en watersysteem. Per gebied zien we andere mogelijkheden voor de agrarische sector, afgestemd op de kenmerken en kansen van het gebied. We kijken hierbij zowel naar het gebouw als naar het perceel. In de gebiedsvisie voor het buitengebied van de omgevingsvisie hebben we hiervoor eerste accenten gelegd. Als gemeente hebben we hierin vooral een

faciliterende rol. We zijn hierbij ook sterk afhankelijk van ontwikkelingen op nationaal en provinciaal niveau.

Voor de uitwerking en achtergronden rondom hoe we omgaan met vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen verwijzen we graag naar het Beleidskader Voormalige Agrarische Bedrijfslocaties.

4.7. Beleid overige economische thema's

Voor het beleid rondom de economisch gerelateerde thema's detailhandel, horeca, toerisme, leisure en hotel & logies verwijzen we naar de ontwikkellijn 'bouwen aan generaties' (hoofdstuk 4). Die ontwikkellijn richt zich namelijk op het ontwikkelen van gezonde en aantrekkelijke stedelijke (en minder stedelijke) gebieden met gezonde en vitale inwoners. Daar zijn economische en sociaal-maatschappelijke voorzieningen onlosmakelijk aan verbonden.

4.8 (Beleids)Opgaven ontwikkellijn welvarend welzijn

Om de komende periode verder bij te kunnen dragen aan de ambities en ontwikkellijnen uit de Omgevingsvisie, signaleren we voor de ontwikkellijn 'welvarend welzijn' de volgende beleids(actualisatie)opgaven:

- We werken aan de afronding van een Economische Visie en in vervolg daarop aan een nieuw uitvoeringsprogramma Economisch Actieplan. Deze nieuwe economische visie agendeert een bredere kijk op de economische ontwikkeling van onze gemeente. De focus ligt niet alleen meer op het verbeteren van materiële welvaart, maar gaat ook kijken naar hoe we andere dimensies van welvaart kunnen bevorderen in onze gemeente. We werken toe naar een Bossche Brede Welvaart, waarvan de precieze definitie nog bepaald moet worden. In ieder geval zien we deze bredere kijk op economische ontwikkeling als essentieel voor de toekomstbestendigheid van onze economie. Grote transities zoals de energietransitie en de transitie naar een circulair economie gaan onvermijdelijk plaatsvinden en kennen winnaar en verliezers. De regio's die zich het best aanpassen aan het veranderende speelveld zullen daar de vruchten van plukken. Niet alleen economisch, maar ook sociaal-maatschappelijk. Door de Bossche Brede Welvaart als speerpunt te nemen, zet de economische visie een strategie uit waarbinnen de samenleving in z'n geheel profiteert van de ontwikkelingen binnen de economie. Specifiek draagt de visie daarmee bij aan ambities op het gebied van duurzame verstedelijking, klimaatneutraal en toekomstbestendige economie. Aandachtspunten voor de toekomst zijn onder andere:
 - Ruimte voor circulair ondernemerschap (specifieke eisen met betrekking tot bedrijfsruimte) en circulaire praktijk (repair shops, etc.);
 - Verduurzaming bedrijvigheid (zowel vastgoed als productie);
 - Koppeling werkgelegenheid/bedrijvigheid aan maatschappelijke opgaven.
- In het verlengde van de economische visie gaan we aan de slag met een bedrijventerreinvisie. De keuzes die gemaakt gaan worden in dit beleid, eisen gedegen onderzoek en een goede afstemming met belanghebbenden, ook op regionaal

niveau. Duidelijk is dat niet alles overal kan en dat de strijd om de beperkt beschikbare ruimte groot is. Dat vereist goed onderbouwde keuzes waarbij verschillende maatschappelijke belangen en ambities worden afgewogen. Bij deze keuzes is het hoe dan ook belangrijk dat ze bijdragen aan een toekomstbestendige economie én een toekomstbestendige maatschappij.

Dit vraagt voor de bestaande terreinen om een grote verduurzamingsslag op bedrijventerreinen en om flexibel en efficiënt gebruik van de beschikbare ruimte. Vanuit de verstedelijkingsstrategie wordt er vooral ingezet op binnenstedelijk verdichten en ligt de nadruk op het kwalitatief verbeteren van werklocaties. Een eerste stap is dan dus om te kijken hoe we bestaande terreinen kunnen herstructureren, intensiveren en kwalitatief kunnen opwaarderen om het werklandschap van de toekomst te vormen. Het gaat dan niet alleen om de kwaliteit en de efficiëntie van het ruimtegebruik, maar ook om verduurzaming, klimaatadaptatie en aansluiting op stedelijke netwerken op het gebied van bijvoorbeeld mobiliteit. Dit vraagt om een duidelijke en zorgvuldige langetermijnstrategie, waarbij er stap voor stap invulling gegeven kan worden aan de transitie naar toekomstbestendige werklocaties. Hierbij is het belangrijk om rekening te houden met de grote diversiteit aan werkmilieus in het algemeen en de grote diversiteit met betrekking tot bedrijventerreinen specifiek. Hoe kunnen we de verschillende eigenschappen van werklocaties en hun complementariteit zo goed mogelijk benutten om ook in de toekomst genoeg ruimte te kunnen blijven bieden voor werkgelegenheid in onze gemeente? Specifiek voor de bedrijventerreinen zal de strategie voor het creëren van een toekomstbestendig werklandschap per terrein verschillen en ook sterk beïnvloed worden door de eigenschappen van dat terrein. Bovendien zal om de intensivering en kwalitatieve opwaardering van deze terreinen waar te maken meer schuifruimte gecreëerd moeten worden in de beschikbare voorraad, zodat doorstroming en verplaatsing van bedrijvigheid in gang gebracht kan worden.

Naast deze intensiveringsopgave is er een minstens even belangrijke uitbreidingsopgave. Er wordt voor de periode t/m 2040 namelijk een totale uitbreidingsvraag binnen een bandbreedte van 90-120 hectare verwacht 1, terwijl er t/m 2040 slechts 27 hectare aan harde plannen zijn, waarvan ook niet eens zeker is of alle hectares ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden. Alleen met intensivering van bestaande terreinen kunnen we hieraan geen invulling geven. We zullen dus op zoek moeten naar uitbreidingslocaties voor bedrijventerreinen.

Er is dus sprake van zowel een intensiverings- als een uitbreidingsopgave als het gaat om de bedrijventerreinen. Daarnaast zal er ook buiten de bedrijventerreinen gekeken moeten worden naar het faciliteren van werkgelegenheid. Juist zodat we de meer overlastgevende bedrijven ruimte kunnen bieden op de bedrijventerreinen. Door in het stedelijk weefsel meer te mengen en naast wonen ook andere functies te realiseren in de wijken en buurten, kunnen we op de bedrijventerreinen optimale invulling waarmaken. Dit houdt wel in dat nieuwe ontwikkelingen in elkaars vaarwater kunnen komen. Daarom moeten we ook kritisch kijken naar de toegevoegde waarde van verschillende type bedrijvigheid, en hoe deze zich verhoudt tot hun ruimtegebruik, en daarbij onszelf afvragen of we nog wel plek kunnen en willen bieden aan alle ruimtevragers. Bottom line is dat we in ieder geval kunnen blijven voorzien in de groei van lokaal gebonden en/of MKB-bedrijvigheid binnen onze gemeente en regio.

- In ons buitengebied komen veel opgaven samen, niet alleen de transitie van de agrarische sector, maar ook de energietransitie, klimaatadaptatie, het vergroten van de biodiversiteit, het versterken van de recreatieve kracht en vanuit de opgaven op het gebied van wonen en werken ligt er ook druk op het buitengebied. Als vervolg op de Omgevingsvisie gaan we samen met de betrokken partijen aan de slag met een visie op ons buitengebied in combinatie met een ontwikkelingsprogramma.
- Rondom het subthema arbeidsmarktbeleid is de arbeidskrapte momenteel het meest urgente vraagstuk. Dit zal gelet op de verwachte demografische ontwikkelingen het komende decennium het belangrijkste vraagstuk blijven in onze arbeidsmarktregio. Er zijn niet genoeg mensen om het werk te doen. En zeker niet om de groei te faciliteren zoals we de voorgaande tijden vaak gewend waren, of om de benodigde transitie op gebied van bijvoorbeeld energie te realiseren. Dit vraagt om het kritischer kijken naar waar we onze mensen op inzetten. Belangrijke vragen daarbij zijn: Willen we de maatschappelijke sectoren overeind houden of willen we economische groei faciliteren of willen we de transitie op bijvoorbeeld energie en digitalisering laten slagen? Dit heeft invloed op de ruimtevraag.

Daarnaast is het van belang om zoveel mogelijk talent vast te houden in onze regio. Dit vraagt om een aantrekkelijke leefomgeving met voldoende passende woningen voor jongeren en andere medewerkers én de juiste voorzieningen. Omliggende regio's ervaren ook arbeidskrapte. Met name voelen we in onze regio de invloed van de Brainportregio, zowel in het aantrekken van personeel als in het huisvesten van mensen die daar werken. Stad en regio staan daarin niet op zichzelf. Dit zijn de vraagstukken waar we de komende periode in ieder geval samen mee aan de slag gaan in regionaal en multihelix verband.

5. Ontwikkellijn Vorstelijk verbinden en ons beleid

Via ons beleid werken we aan het dichterbij brengen van de ambities en ontwikkelingen uit de Omgevingsvisie. Dit hoofdstuk gaat in op de beleidsdocumenten die relevant zijn voor de ontwikkellijn 'Vorstelijk verbinden'. Alleen de hoofdlijnen worden beknopt aangestipt. Voor uitwerking en achtergronden wordt verwezen naar de beleidsdocumenten zelf. Deze zijn benoemd in de tekst en onderstreept weergegeven.

Koepelthema Slim en duurzaam verbinden

5.1 Ambities mobiliteitsbeleid

Mobiliteit staat ten dienste van het realiseren van een bereikbare, leefbare en economisch sterke stad. Hoe we dit willen bereiken hebben we uitgewerkt in de Koersnota Mobiliteitsaanpak 's-Hertogenbosch. Dit doen we langs vijf lijnen:

- Economisch vitale stad: werken aan een bereikbare stad;
- Leefbare stad: zorg dragen voor een prettige en veilige leefomgeving;
- Duurzame stad: transitie naar duurzame & slimme mobiliteit;
- Gastvrije stad: bieden van keuzes en comfort aan de bezoeker;
- Actieve stad: ruimte bieden aan lokale mobiliteitsinitiatieven.

Voor verdere uitwerking en achtergronden zie de [Koersnota Mobiliteitsaanpak 's-Hertogenbosch 2017-2025](#) en het document [Actualisatie Bereikbaarheidsstrategie](#)

5.2 Duurzame mobiliteit

Via het Actieplan Duurzame Mobiliteit werken we aan meer duurzame vormen van mobiliteit. We sluiten hierbij aan op transitie op het gebied van mobiliteit, energie en samenleving. We zetten in op een brede benadering, waarbij we stimuleren, samenwerken, faciliteren en regelgeving vertaald hebben in vier werklijnen:

- Gedrag: met aandacht voor gedragscampagnes, een verkenning naar inclusieve Mobiliteit en duurzaam vitaal vervoer voor medewerkers van de gemeente;
- Samenwerking: met aandacht voor de community duurzame mobiliteit, zero-emissie vervoer (elektrisch en waterstof) en slimme en schone bevoorrading;
- Technologie: met aandacht voor Smart Mobility, werken aan deelmobiliteit en challenges & innovatietrajecten;
- Infrastructuur: met aandacht voor maatregelen voor de fiets, energie en laadinfrastructuur (voor elektrisch rijden) en duurzame infrastructuur.

Het vergroten van het aandeel deelmobiliteit in de totale verkeersbewegingen, is een onderdeel van het verduurzamen van onze mobiliteit. Om hieraan bij te dragen hebben we de Aanpak Deelmobiliteit opgesteld. Dit richt zich op de verdere ontwikkeling van het deelmobiliteitssysteem in 's-Hertogenbosch. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is het creëren van een balans tussen het faciliteren van initiatieven en tegelijkertijd het voorkomen van de overlast in de openbare ruimte.

Ook elektrisch rijden vormt een belangrijke stap op weg naar duurzamere mobiliteit. We hebben hiervoor de Strategie en aanpak Elektrisch laden en rijden opgesteld. We zorgen ervoor dat onze gemeente voorbereid is op de verwachte toename van elektrische auto's door het faciliteren van de realisatie van voldoende laadinfrastructuur.

Voor verdere uitwerking en achtergronden verwijzen we graag:

- Over hoe we werken aan inclusieve mobiliteit, leefbare en gezonde mobiliteit en klimaat- en energieneutrale mobiliteit ons [Actieplan Duurzame Mobiliteit](#)
- Over hoe we werken aan het vergroten van het aandeel deelmobiliteit de [Aanpak Deelmobiliteit](#)
- Over hoe we werken aan meer elektrisch rijden de [Strategie en aanpak Elektrisch laden en rijden](#)
- Over hoe we werken aan een duurzamere stadslogistiek de [Aanpak Zero Emissie Stadslogistiek](#)

5.3 Bestemming Brede Binnenstad

Met het oog op duurzaamheid, maar zeker ook om bij te dragen aan een prettige woon-, leef- en recreatie-omgeving in de binnenstad, hebben we een aanpak opgesteld gericht op zero emissie voor de stadslogistiek. Bevoorrading moet immers door kunnen blijven gaan, want dit is essentieel voor het (economisch) functioneren van de binnenstad. Via de Mobiliteitsaanpak Brede Binnenstad werken we aan een schone, groene binnenstad, die aantrekkelijk en bereikbaar is voor bewoners en bezoekers. We zetten in op een binnenstad waar mensen graag komen, verrast worden, plezierig werken, prettig wonen en goed kunnen ondernemen; kortom een leefbare binnenstad die voor iedereen toegankelijk is. Leefbaarheid heeft ook te maken met de vraag hoe om te gaan met verkeer in een stad die steeds verder verdicht. We streven naar een voor (duurzaam) bestemmingsverkeer bereikbare brede binnenstad met hoge verblijfskwaliteit, waar doorgaand verkeer via de doorstroommassen wordt geleid. In de brede binnenstad leggen we het accent op het stimuleren van fietsen, lopen, deelmobiliteit en openbaar vervoer. Bezoekers kunnen aan de binnenstadsring hun auto kwijt. Zo ontstaat er ruimte voor meer groen, ontmoeten, recreëren en veilig bewegen.

5.4 Verkeersveiligheid

Uitgangspunt voor ons verkeers- en mobiliteitsbeleid is 'nul verkeersslachtoffers'. Hierbij sluiten we aan op het landelijke en provinciale verkeersveiligheidsbeleid. Hoe we hieraan werken is uitgewerkt in het verkeersveiligheidsbeleid. Dit betekent onder andere:

- dat we de infrastructuur inrichten volgens de landelijke principes van Duurzaam Veilig met maatwerk per locatie;
- dat verkeersveiligheid een vast onderdeel is in de aanpak van gebiedsontwikkeling en aanleg en onderhoud van infrastructuur;
- dat we het werken aan een veilige infrastructuur combineren met handhaving en samenwerking, technologie en gedrag & educatie;
- dat we locaties en doelgroepen met het hoogste ongevalsrisico als eerste aanpakken. De komende jaren richten we ons op de risicogroep fiets (jong en oud), 50 km/uur wegen en snelheid in het verkeer en
- dat we een meerjarenplanning maken op basis van de prioriteiten in de risicoanalyse en het ongevallenverloop. We informeren de raad hierover via de begrotingscyclus.

Voor verdere uitwerking en achtergronden verwijzen we graag naar het document [Actualisatie verkeersveiligheidsbeleid](#)

5.5 Parkeren

Parkeren is een essentieel onderdeel van mobiliteit, maar staat tegelijkertijd in dienst van ambities op het gebied van leefbaarheid, economie en bereikbaarheid van de stad. Het parkeerbeleid is dus geen doel op zich, maar een middel om bij te dragen aan de ambities van de stad. Daarnaast is parkeren voorwaardenscheppend voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. In de Nota Parkeernormering 2021 zijn de parkeernormen aangepast, zodanig dat ze aansluiten bij de ambities van de gemeente rondom tot ruimtelijke ontwikkeling, bereikbaarheid en klimaat.

Voor onze nieuwe parkeernormen verwijzen we graag naar de [Nota Parkeernormering 2021](#)

Koepelthema 's-Hertogenbosch klimaatneutraal

5.6 Klimaatneutraal 's-Hertogenbosch

Wij willen actief en concreet werken aan de overgang (transitie) van fossiele energie naar hernieuwbare energie. Daarmee leveren we onze bijdrage aan het zoveel mogelijk voorkomen van klimaatverandering. Want hoe langer we wachten, hoe groter de negatieve gevolgen voor ons worden. Bovendien is de energietransitie ook een kans voor nieuw ondernemerschap.

's-Hertogenbosch heeft de ambitie om te versnellen naar een klimaatneutrale gemeente. In plaats van in 2050 willen we in 2045 klimaatneutraal zijn. Dit klinkt ver weg, maar dat betekent dat we al voor 2030 extra aan de slag moeten gaan met schone energieopwekking en vooral met energiebesparing. We blijven inzetten op innovatie.

Als gemeente hebben we drie pijlers om te werken aan het terugdringen van de CO₂-uitstoot:

1. Energietransitie: met name gebouwde omgeving gasloos maken
2. Mobiliteit: uitstoot door verkeer terugbrengen
3. Vastgoed: onze eigen panden aanpakken.

Voor de uitwerking van punt 2 verwijzen we naar de paragraaf 'slim en duurzaam verbinden'. Punt 3 valt buiten het bereik van de omgevingsvisie.

Om te werken aan de energietransitie:

1. Stimuleren we energiebesparing, waarbij het vooral gaat om een goede isolatie. De Bossche CO₂-uitstoot ten gevolge van aardgasgebruik in de gebouwde omgeving bedraagt bijna 50%.
2. Stimuleren en faciliteren we de het opwekken van duurzame energie. Met de opwek voor duurzame energie leveren we een belangrijke bijdrage aan de opgave van onze RES-regio en daarmee aan het verduurzamen van de nationale elektriciteitsproductie. In de Visie Energielandschap zijn strategieën beschreven om de ontwikkeling van duurzame energie te sturen: vrijwaren, inpassen en transformeren:
 - a. *Vrijwaren (geen zonne- en windenergie)*: De strategie 'vrijwaren' is van toepassing op gebieden die vanuit hun cultuurhistorische, ecologische of recreatieve kwaliteit bijzonder hoge waarden vertegenwoordigen en waar de ontwikkeling van zon- of windenergie onaanvaardbaar afbreuk doet aan de gebiedskwaliteit en maatschappelijke waardering.
 - b. *Inpassen (alleen zonne-energie)*: In deze gebieden worden onder voorwaarden van landschappelijke inpassing en het ontwikkelen van 'ruimtelijke kwaliteit' zonnevelden toegestaan.
 - c. *Transformeren (zonne- en windenergie)*: In deze gebieden kan windenergie en zonne-energie worden gerealiseerd wanneer dit deel uitmaakt van een gebiedsgerichte aanpak waarin alle initiatieven in het gebied worden opgehaald.

De Rosmalense en Nulandse polder is aangewezen als locatie voor een geconcentreerde grootschalige ontwikkeling van windenergie. Samen met de gemeente Oss wordt hier gewerkt aan de realisatie van een groot windpark. Voor zonnevelden is in de visie ruimte voor kleinschalige parken die passen in het landschap of op plassen. Daarnaast de uitdaging om het snelweglandschap te verrijken met de opwek van duurzame energie.

Uitgangspunt is een integrale aanpak, waar mensen, natuur en klimaat van profiteren. De initiatieven voor wind- of zonne-energie moeten leiden tot projecten waarin energieopwekking bijdraagt aan een waardevol landschap. Initiatieven moeten voldoen aan het principe 'meerwaarde in brede zin'. Om in de Rosmalense en Nulandse Polder (Duurzame Polder) de windmolens op een goede manier in te passen en integraal te verbinden met andere gebiedsopgaven, zijn we gestart met een Omgevingsprogramma voor de Duurzame Polder. Daarnaast worden in ieder geval op andere locaties 50 hectare zonnevelden ontwikkeld.

3. En zetten we waar mogelijk extra stappen om van het gas af te gaan. Bijvoorbeeld via collectieve warmtenetten. We geven voorrang aan het gebruik van lokale warmtebronnen voor het verwarmen van de gebouwde omgeving. Allereerst omdat hiermee de inzet van andere energiedragers (w.o. groen gas, waterstof, elektriciteit) kan worden verlaagd, zodat

die beschikbaar komen voor andere ambities/opgaven. Daarnaast zorgt de inzet van lokale warmtebronnen ervoor dat onze gemeente minder afhankelijk is van energie van elders en voor meer stabiele energieprijzen voor onze inwoners en bedrijven.

We hebben bijvoorbeeld verkend welke buurten collectief verwarmd kunnen worden. Dit is uitgewerkt in de Transitievisie warmte 2.0. In de buurten waar een collectief warmtenet haalbaar is, nemen we als gemeente een regiserende rol in het verdere onderzoek naar de haalbaarheid. Voor 11 buurten zien we al voor 2035 de mogelijkheid om deze aan te sluiten op een collectief warmtenet gekoppeld aan de rioolwaterzuiveringsinstallatie. Na 2035 komen hier nog eens 12 buurten bij, waarbij we ook de kansen onderzoeken voor een collectief warmtesysteem gekoppeld aan de Maas. Voor de periode na 2035 zien we ook voor 20 andere buurten de mogelijk voor een (zelfstandig) collectief warmtesysteem. Voor 13 buurten geldt dat we hier mogelijkheden zien voor een individueel 'all-electric oplossing'. Maar er zijn ook zeker nog buurten waarvoor een nog geen warmteoplossing bekend is. We verwijzen graag naar de Transitievisiewarmte voor de situatie per wijk.

Ten aanzien van energie-/warmtewinning via WKO hebben we in 2018 afgesproken dat er een maximale diepte gehanteerd wordt van 80 meter.

Voor achtergronden en uitwerking verwijzen we graag naar:

- [Visie Energielandschap - Gemeente 's-Hertogenbosch](#)
- [TransitieVisieWarmte 2.0 \(notubiz.nl\)](#)

5.7 (Beleids)Opgaven ontwikkellijn Vorstelijk verbinden

Om de komende periode verder bij te kunnen dragen aan de ambities en ontwikkellijnen uit de Omgevingsvisie, signaleren we voor de ontwikkellijn 'vorstelijk verbinden' de volgende beleids(actualisatie)opgaven:

Koepelthema slim en duurzaam verbinden

- We werken verder aan een schone, groene en vitale binnenstad die goed bereikbaar is, waar inwoners en bezoekers graag komen. Dit doen we via het traject van de Integrale Mobiliteitsagenda, het vervolg op de Mobiliteitsaanpak Brede Binnenstad.
- Om het aandeel fiets te vergroten in de verkeersbewegingen, zowel op de korte afstand als de langere afstand, werken we aan een nieuw fietsbeleid. Onze ambitie is het bereiken van een fietsnetwerk 3.0. Onderdeel hiervan is het creëren van een spinnenweb-netwerk, als vervolg op het sternetwerk en het snelfietsroutenetwerk. We streven naar een schaa sprong in het gebruik van de fiets, waarbinnen we per gebied toewerken naar een upgrade van het fietsnetwerk.
- De komende periode gaan we aan de slag met een Visie op het parkeren. Deze visie steken we gebiedsgericht in, waarbij we rekening houden met regulering en tarifiering, vergunningenstelsel en ontheffingen, normstelling, parkeergarages en transferia (relatie OV), laden/lossen en laadinfraplatsen.
- Met het oog op een nieuwe concessie openbaar vervoer eind 2026 gaan we aan de slag met een Visie Openbaar Vervoer, waarbij we ook het onderwerp hubs meenemen. We gaan hiermee aan de slag vanuit een integrale blik, waarbij we rekening houden met

parkeernormen, wegategorisering, de toekomstige stedelijke ontwikkeling en oog hebben voor de kwaliteit van de bereikbaarheid in de brede binnenstadstad, de wijken en in de dorpen.

Koepelthema 's-Hertogenbosch klimaatneutraal

Om de komende periode verder bij te kunnen dragen aan de ambities en strategielijnen uit de Omgevingsvisie, signaleren we de volgende nieuwe uitdagingen die van invloed zijn op nieuwe beleids- en visietrajecten:

- Er ontstaat een nieuw energielandschap met extra ruimtevragers: buurtbatterijen, extra verdeelstations (vanuit uitbreiding elektriciteitsnetwerk), er komt een warmtenet met effect op de ondergrond maar ook op de bovengrond.
- Dit vraagt ook om een andere integrale ruimtelijke benadering: niet meer alleen ruimtelijk/functioneel maar ook in relatie tot aanwezigheid van elektriciteitsvoorzieningen. De energievoorziening gaat integraal deel uitmaken van ruimtelijke afwegingen en zal daarin meer sturend worden dan nu het geval is.
- We signaleren dat als gevolg van netcongestie energie in zeer korte tijd randvoorwaardelijk is geworden voor het realiseren van onze ambities op het gebied van duurzaamheid, woningbouw en economische ontwikkeling. Energie dient integraal onderdeel te zijn van visie- en planvorming. Zo wordt het energiesysteem vanaf het begin mee afgewogen.

Bijlage: Overzicht beleidsdocumenten en verordeningen relevant voor omgevingsvisie (en omgevingsplan) gestructureerd ontwikkellijnen omgevingsvisie, 21 okt. '24

Ontwikkellijn Groots vergroenen

Koepelthema Waardevol stad & land

1. Bomenbeleidsplan en bomenverordening 2017 -> 20 september 2017
2. *Verordening bomen, water en groen 's-Hertogenbosch ->2021*
3. Groenstructuurplan Kiezen voor groen -> 26 februari 2003
4. Aanpassing van het plan 'Kiezen voor Groen' inzake kleinschalige reststroken structureel groen -> 4 oktober 2005
5. Meer Bosch -> 2021
6. Natuur in de stad, een ecologische visie voor de stad, 2017
7. Ecologische Stadsvisie 's-Hertogenbosch, 2015
8. Groenbeheerplan 2016-2025
9. Welstandsnota -> 2011
10. Nota hoogbouw -> 17 juni 2003
11. *Erfgoedverordening 's-Hertogenbosch 2018 -> 10 december 2018*
12. Nota uitvoering wet archeologische monumentenzorg -> 15 juni 2010
13. Beleidsplan beheer openbare ruimte (kapitaalgoederen) 2016-2025 -> 13 december 2016
14. Analyse en doorkijk beheer openbare ruimte 2022-2027 -> 14 juli 2005
15. Voortgang implementatie Beleidsplan beheer openbare ruimte 2016-2025 -> 12 november 2019
16. Integraal Uitvoeringsprogramma openbare ruimte 2023
17. Reclame in de Openbare Ruimte -> 7 april 2020
18. Uitvoeringsplan Openbare verlichting -> 3 maart 2020
19. *APV 2016*
20. Ruimtelijke structuurvisie stad tussen stromen
21. Beleidsplan begraafplaatsen 2024 -> concept september 2024
22. *Algemene Verordening Ondergrondse Infrastructuren 's-Hertogenbosch 2023*

Koepelthema Bodem & water sturend

23. 'Visie 's-Hertogenbosch groen en klimaatbestendig met daarin de "Verordening bomen water en groen 's-Hertogenbosch 2021"-> 9 maart 2021
24. Gebiedspaspoorten groen en klimaatbestendig -> 5 maart 2024
25. Plan Water en riolering 2023-2028 -> 8 augustus 2022
26. Waterstructuurplan 's-Hertogenbosch 2012
27. Waterstad 's-Hertogenbosch, 2009
28. Cultuurhistorische visie "op weg naar 2029" -> 22 januari 2013
29. Nota uitvoering wet archeologische Monumentenzorg -> 15 juni 2010
30. *Erfgoedverordening 's-Hertogenbosch 2018*

Koepelthema Gezonde, fysieke leefomgeving

31. Duurzaam 's-Hertogenbosch -> 2 juli 2019
32. Duurzaamheidsakkoord
33. Gebiedsgericht geluidbeleid -> 16 juni 2009
34. Nota Hogere grenswaarde geluid 2010 -> 31 oktober 2020
35. Definitieve uitvoeringsregels Bedrijven en geluid -> 23 september 2014
36. Actieplan geluid -> datum?
37. (Geluid bij) evenementen -> 26 november 2013
38. Uitvoering bodem- en ondergrond beleid 2015-2020 -> 10 maart 2015
39. Beleidsregels bodem 2014 -> 13 mei 2014
40. Bevelsbeleid wet bodembescherming -> 16 februari 2009
41. Bodembeheer 2019-2024 en regionale bodemkwaliteitskaart -> 10 december 2019
42. Bodembeheer PFAS en de regionale bodemkwaliteitskaart PFAS -> 15 december 2020
43. *Verordening bodemsanering 2009*
44. Uitvoeringskader externe veiligheid -> 7 september 2010
45. Algemene Plaatselijke Verordening 2016
46. *Geurverordening Maasdonk -> 13 december 2016*
47. *Geurverordening 's-Hertogenbosch -> 21 mei 2008*
48. Schone lucht akkoord -> 7 januari 2020
49. Principebesluit omvang zero-emissie zone stadslogistiek 2025 & tekenen van Landelijke Uitvoeringsagenda Stadslogistiek -> 19 januari 2021
50. Afvalvisie 2020 -> 6 oktober 2020
51. *Afvalstoffenverordening 2024*
52. Beleid handhaving afvalstoffenverordening
53. Antennebeleid, gemeente 's-Hertogenbosch, 2 juli 2024

Ontwikkellijn Bouwen aan generaties

Koepelthema Duurzame verstedelijking

54. Woonvisie 's-Hertogenbosch met uitvoeringsagenda -> 9 juni 2020
55. Potentiele woningbouwcapaciteit 2021 -> 23 maart 2021
56. Ruimtelijke beleidsregels huisvesting arbeidsmigranten gemeente 's-Hertogenbosch -> 6 januari 2024
57. *Huisvestingverordening 2021*
58. *Huisvestingverordening splitsing omzetting 2017*
59. *Huisvestingverordening selectieve woningtoewijzing 2017*
60. *Huisvestingverordening woonwagendstandplaatsen 2017*
61. *Doelgroepenverordening betaalbare woningbouw 's-Hertogenbosch 2021*

Koepelthema Volop ruimte voor cultuur & ontmoeting

62. Cultuurnota; cultuur maakt mensen -> 5 november 2019
63. Detailhandelsvisie 2023 en Uitvoeringsprogramma -> 28 maart 2023
64. Horecavisie 's-Hertogenbosch 2020 -> 12 mei 2020

- 65. *Horeca verordening 's-Hertogenbosch 2017*
- 66. Uitvoeringsregels Horeca -> 15 december 2016
- 67. *Terrasregels 's-Hertogenbosch 2023*
- 68. Beleidskader hotels en particuliere logiesaccomodaties -> 2 juli 2019
- 69. Toeristische visie 's-Hertogenbosch -> (concept) oktober 2024
- 70. Ontwikkelperspectief leisure voor de gemeente 's-Hertogenbosch -> concept, beoogde vaststelling 2025
- 71. Evenementenbeleid 2019-2023 -> 8 oktober 2019
- 72. Uitvoeringsregels evenementenbeleid 2020 +locatieprofielen -> 10 december 2019

Koepelthema Vitale, zorgzame en veilige samenleving

- 73. Programma Samen Gezond -> 11 juni 2024
- 74. Programma Sociale Structuur -> 10 oktober 2023
- 75. Brede Inclusie Agenda s'-Hertogenbosch -> concept, beoogd vaststelling 1^e kwartaal 2025
- 76. Regenboogbeleid -> 16 mei 2023
- 77. Programma Talentontwikkeling -> januari 2024
- 78. Talentontwikkeling 's-Hertogenbosch, 7 juli 2020
- 79. Programma Jeugdhulp – januari 2024 (geen formele vaststelling)
- 80. Beleidsvisie Maatschappelijke ondersteuning 2 februari 2021
- 81. Buurtvisie Gestelse Buurt -> 31 maart 2020
- 82. Integraal veiligheidsplan 's-Hertogenbosch 2023 – 2026
- 83. Sport- en beweegvisie Samen bewegen -> 30 januari 2024
- 84. Buitensport: Buitenkans -> 24 oktober 2017
- 85. Zaal sport "sportief binnen samen verder"->28 januari 2020
- 86. *Brandveiligheid verordening 2012*

Ontwikkellijn Welvarend Welzijn

Koepelthema Toekomstbestendige economie

- 87. Economisch actieplan 2019-2025 -> 11 december 2018
- 88. Programma Den Bosch Datastad -> 20 september 2023
- 89. Economisch perspectief Brede Binnenstad Visie en actieplan -> 9 maart 2021
- 90. Economisch Actieplan 's-Hertogenbosch uitvoeringsprogramma 2021–2022 -> 9 maart 2021
- 91. Kantorenvisie 2023 -> 20 september 2023
- 92. Kantoren en bedrijventerreinen-beleid bedrijven 2010-2020 -> 25 januari 2011
- 93. Niet bedrijventerrein gebonden functies op bedrijfslocaties -> 10 september 2013
- 94. Wijziging beleid Niet bedrijventerrein gebonden functies op bedrijfs-locaties (ondergeschikt) -> 14 april 2015
- 95. Beleidskader Voormalige Agrarische Bedrijfslocaties -> 12 juli 2016
- 96. Economische Visie -> concept oktober 2024
- 97. Algemeen kader Bossche plassen -> 31 maart 2017
- 98. Hengelsport -> 21 juni 2017
- 99. Toeristisch recreatieve Visie buitengebied Ziel van Brabant -> 17 mei 2011

Ontwikkellijn Vorstelrijk verbinden

Koepelthema Slim en duurzaam verbinden:

- 100. (Herziening) Actualisatie Stedelijke Bereikbaarheidsstrategie/-agenda -> 7 mei 2019
- 101. Koersnota Mobiliteitsaanpak 's-Hertogenbosch en uitvoeringsagenda 2017 -2025
- 102. Kaders Actieplan Duurzame mobiliteit -> 28 januari 2020
- 103. Actualisering verkeersveiligheidsbeleid -> 6 april 2021
- 104. Parkeernormering 2021 -> 12 oktober 2021
- 105. Elektrisch Rijden & Laden 's-Hertogenbosch, strategie/aanpak -> 10 dec 2019
- 106. Aanpak Zero Emissie Stadslogistiek -> 2021
- 107. Raadsinformatiebrief Aanpak deelmobiliteit ->2021

Koepelthema 's-Hertogenbosch klimaatneutraal

- 108. Transitievisie warmte 2.0 -> 10 oktober 2023
- 109. Visie energielandschap -> 7 juli 2020
- 110. Zonne-energiemaatregelen monumenten en rijks beschermd stadsgezicht 2 juli 2019
- 111. Besluit maximale einddiepte WKO-systemen